

מאזן התשלומים וסחר החוץ

1. קווי ההתפתחות העיקריים

התופעה הבולטת ביותר במאזן התשלומים ב־1970 היא העלייה התלולה שחלה בגירעון בחשבון השוטף — 37 אחוזים שהם 340 מיליון דולר — מ־922 ל־1,261 מיליון דולר. עלייה זו משקפת בעיקרה את ההתפתחויות בקטע צר אחד של המשק: עליית היבוא הישיר של מערכת הביטחון, המהווה חלק מהסקטור הציבורי. בשאר הסקטורים במשק היתה מגמת ההתפתחות בסימן האטה בהתרחבות הפעילות הכלכלית, שבאה לידי ביטוי בירידה בגידול הביקוש ליבוא. היבוא הבטחוני הסתכם ב־1970 ב־624 מיליון דולר — גידול של קרוב ל־300 מיליון דולר לעומת 1969. בניכוי היבוא הבטחוני מסתכם גידול הגירעון ב־1970 בכ־50 מיליון דולר.

גורם שני, שהיה לו משקל ניכר בגידול הגירעון הוא שינויי המחירים בסחר החוץ הישראלי. השינויים שחלו ב־1970: עלייה של 2 אחוזים במחירי יבוא המוצרים וירידה של 2 אחוזים במחירי יצוא המוצרים — היו הגורם להגדלת הגירעון ב־1970 בכ־40 מיליון דולר מכלל גידול הגירעון ב־340 מיליון דולר.

בניכוי שני הגורמים הללו: העלייה ביבוא הבטחוני וההפסד כתוצאה מהרעת תנאי הסחר — עמד הגירעון למעשה על אותה רמה כב־1969. ראוי לציין גם גורם שלישי, שחשיבותו הולכת וגדלה: חשבון שירותי ההון. יתרת החובה כאן — תשלומי הריבית נטו לחו"ל — הולכת וגדלה כתוצאה מגידול ההתחייבויות נטו של המשק לחו"ל. אולם התפתחות זו אינה קשורה במישרין להתפתחויות בסקטורים ספציפיים². אם נצרף גורם זה לשני הגורמים האחרים, הרי ההתפתחות בחשבון השוטף ב־1970, המשקפת את פעילות כל שאר הגורמים במשק, היתה במגמת צמצום הגירעון.

אולם עם כל היות הגידול בגירעון פרי גורמים בלתי כלכליים, או אקסוגניים, בעוד שהכוחות הכלכליים במשק פעלו במגמת צמצום הגירעון, נשארת העלייה התלולה — שבאה לאחר עלייה רבה גם בשנה הקודמת — העובדה המרכזית בתחום מאזן התשלומים. עובדה זו באה לידי ביטוי בולט גם בחשבון ההון: על אף הגידול בהעברות החד־צדדיות ירד משקלן יחסית לגירעון בחשבון השוטף, ומאידך, גדל בצורה תלולה חלקו של הגירעון שיש לכסותו ע"י הלוואות מחו"ל — מרמה של 50 מיליון דולר בשנים 1963 עד 1967 לרמה של כ־550 מיליון ב־1970.

ההתפתחויות העיקריות בתחום סחר החוץ היו, מצד אחד, ההאטה בהתרחבות הפעילות הכלכלית, שהקיפה את כל הסקטורים המקומיים, פרט לביקוש ליבוא מצד מערכת הבטחון, ובאה לידי ביטוי בירידה בגידול הביקוש ליבוא, בעיקר לתשומות לצורכי הייצור השוטף ומצד שני, השינוי המצטבר הבולט ברווחיות היחסית של היצוא, המתבטא בגידול ניכר ביצוא בשורה רחבה

¹ פרט לסחר עם השטחים. בחשבון השוטף הכולל גדל הגירעון ב־40 אחוזים.

² אם כי במידה רבה אפשר לראות גם בה תוצאה עקיפה של גידול היבוא הבטחוני והשתקפותו בגידול הגירעון השוטף.

החשבון השוטף,

(מיליוני

ה י ב ו א								
שירותים	מוצרים	פרט ליבוא בטחוני	סך כל היבוא	סך הכול	שירותים		יבוא בטחוני	מוצרים
					אחרים	שירותי הון		
שירותי הון								
א. במחירים שוטפים								
37	404	1,159	1,269	475	271	94	110	794
48	475	1,201	1,317	522	299	107	116	795
55	518	1,173	1,456	728	321	123	283	729
65	598	1,563	1,812	755	370	136	249	1,057
73	679	1,854	2,188	929	444	151	334	1,259
53	720	2,007	2,631	1,261	458	179	624	1,371
ב. במחירי 1968								
40	416	1,178	1,289	495	285	99	111	794
50	461	1,196	1,311	532	308	110	115	779
56	508	1,177	1,457	742	334	128	280	715
65	598	1,563	1,812	755	370	136	249	1,057
70	647	1,777	2,095	896	431	147	318	1,199
49	699	1,871	2,438	1,157	424	166	567	1,281
ג. שינויי מחירים								
								1965
3	6			2	2	2	2	2
2	-1			0	-1	-1	0	0
2	-2			2	4	4	-1	-2
4	5			4	3	3	5	5
5	-2			5	5	5	5	2
ד. שינויי כמות								
								1965
25	11	2	2	107	8	11	4	-
12	10	-2	11	39	8	16	143	-8
16	18	34	25	2	11	6	-11	48
8	8	13	15	19	16	8	28	13
-30	8	5	16	29	-3	13	78	7
ה. שינויי ערך								
								1965
128	17	4	4	111	10	13	6	0
14	9	-2	11	39	7	15	143	-8
18	16	33	24	4	15	10	-12	45
12	13	19	21	24	19	11	34	19
-25	6	8	20	35	2	19	87	9

1965 עד 1970

(דולרים)

סך כל החשבון השוטף	חשבון שוטף עם השטחים	הגירעון פרט ליבוא בטחוני	הגירעון					היצוא	
			סך הכול	שאר שירותים	שירותי הון	יבוא בטחוני	החשבון המסחרי	סך כל היצוא	סך הכול אחרים
		-410	-520	+38	-57	-110	-390	749	308
		-328	-445	+51	-59	-116	-321	873	349
-532	-4	-243	-527	+36	-69	-283	-211	930	357
-638	+32	-431	-680	+99	-71	-249	-459	1,132	469
-869	+54	-589	-922	+69	-78	-334	-580	1,265	514
-1,220	+41	-637	-1,261	+140	-126	-624	-651	1,370	598
		-391	-502	+46	-59	-111	-378	787	331
		-322	-437	+56	-60	-115	-318	875	364
		-249	-529	+30	-72	-280	-207	928	364
		-431	-680	+99	-71	-249	-459	1,132	469
		-566	-884	+63	-77	-318	-552	1,211	494
		-574	-1,141	+125	-117	-567	-582	1,297	549
									3
									2
									2
									4
									5
		-18	-13	22	2	4	-16	11	10
		-23	21	-46	20	143	-35	6	0
		73	29	230	-1	-11	22	22	29
		31	30	-37	8	28	20	7	5
		1	29	105	52	78	5	7	11
		-20	-14	34	4	5	-18	17	13
		-26	18	-29	17	144	-34	7	2
		77	29	175	3	-12	118	22	31
		37	36	-30	10	34	26	12	9
		8	37	103	62	87	12	8	16

של מוצרי יצוא, שלא היו נתונים למגבלות היצע או מגבלות ביקוש מיוחדות. בצד שני גורמים בסיסיים אלה יש לציין כמה גורמים נוספים שהשפעתם מצאה את ביטויה בהתפתחויות בסחר החוץ ב-1970: בצד היבוא—שינויי הציפיות לפיחות בטווח הקצר והתנודות הספקולטיביות הנובעות מהן: התגברות הציפיות לפיחות בסוף 1969 ותחילת 1970 והיחלשותו לאחר מכן, הן המסבירות את התנודות הבולטות ואת נקודות התפנית החדות בהתפתחות היבוא במשך התקופה. בצד היבוא פעלה שורה של גורמים אקסוגניים שהתבטאו בירידת הביקוש לשני מוצרי היצוא המובהקים של המשק, הדרים ויהלומים. שינוי ביקוש למוצרים ספציפיים למשק הישראלי, מצד אחד, ומגמות כלליות בסחר העולמי, מצד שני, השתקפו בירידות מחירים ובירידה בהכנסות המשק מיצוא מוצרי היצוא המובהקים.

שינויי השער האפקטיבי עם הטלת היטל היבוא והגדלת תמריצי היצוא באוגוסט 1970 לא יכלו עדיין לבוא לידי ביטוי של ממש בהתפתחויות במשך השנה.

את שנת 1970 ציין קו של האטה בקצב ההתרחבות של הפעילות הכלכלית. האטה זו, שבאה לידי ביטוי בירידה בגידול התוצר והשימושים הסופיים מתפוקה מקומית, השתקפה בהאטה בגידול הביקוש המקומי לתשומות יבוא. לפי האומדן המבוסס על מקדמי תשומה קבועים, חיובה רמת הפעילות הכלכלית ב-1970 גידול של 8 אחוזים בתשומות יבוא לצורכי הייצור השוטף, לעומת גידול של 14 אחוזים ב-1969. בסקטורים המקומיים בלבד היה הגידול 7 אחוזים לעומת 14 ב-1969. גידול יבוא התשומות השוטפות בפועל הגיע ב-1970 ל-10 אחוזים, במונחים כמותיים לעומת 12 ב-1969. הגידול האיטי יחסית לצפוי ב-1969 נבע מכך, שרמת היבוא בפועל בשנה הקודמת היתה גבוהה מצורכי הייצור השוטף בשל המרכיב הגבוה של חידוש מלאי באותה שנה¹. הירידה התלולה ביבוא נכסי השקעה—מ-39 אחוזים ל-8 במונחים כמותיים—היא אולי במידה מסוימת תוצאה של ההאטה בהתרחבות הפעילות הכלכלית, אולם בעיקרה אין היא משקפת שינוי קיצוני באקלים הכלכלי. חלק לא מבוטל ממנה נובע מירידה בהשקעות שבביצוע או בהכוונה של הסקטור הציבורי כחלק ממדיניות ריסון הביקוש. אך נראה, שעיקר הירידה ב-1970 מוסברת, מצד אחד, ע"י האטה טבעית בגידול ההשקעות, לאחר שיעורי הגידול המהירים בתקופת ההתאוששות מהמיתון, ומאידך גיסא, ע"י הקדמת רכישות של ציוד יבוא בחודשים האחרונים של 1969, מתוך ציפיות לייקור היבוא לאחר הבחירות של נובמבר 1969. מגמת ההתפתחות במרוצת התקופה—העלייה התלולה בחודשים האחרונים של 1969 ומגמת הירידה שהחלה במהלך הרביעי השני של 1970—יש בהם עדות ברורה להתפתחות זו.

המגמה הכללית בהתפתחות היבוא היתה בסימן האטה, אולם התנודות הבולטות מסביב לקו המגמה במרוצת השנתיים האחרונות מוסברות בעיקרן ע"י השפעת גורמים ספקולטיביים הנוצצים בשינויי ציפיות לגבי השער האפקטיבי. ציפיות להעלאת השער לאחר הבחירות הביאו לעלייה תלולה ביבוא בחודשים האחרונים של 1969 ובראשית 1970. לאחר שנתבררה מדיניות הממשלה ונחלשו הציפיות לפיחות מיידי מצד אחד, ובעקבות הריסון המוניטרי, הלחץ בשוק האשראי ועליית שערי הריבית מצד שני, החל תהליך של חיסול מלאי ספקולטיבי ונעלמו הגורמים להקדמת יבוא נכסי השקעה, ודבר זה בא לידי ביטוי במגמת ירידה ביבוא שנמשכה עד לרביעי האחרון. בחודשים האחרונים שוב חלה תפנית כלפי מעלה; שבה השתקפה כנראה בעיקר השלמת תהליך של חיסול מלאי ספקולטיבי.

יצוא המוצרים מתפוקה מקומית גדל ב-1970 ב-6 אחוזים לעומת גידול של 13 אחוזים ב-1969 ושל 20 אחוזים ב-1968. חלק מהירידה בשיעור הגידול נובע מהתפתחויות מחירים: ירידת מחירים ב-1970 לעומת עליות מחירים בשתי השנים הקודמות. במונחים כמותיים היה גידול היצוא דומה: 8 אחוזים ב-1970 לעומת 9 אחוזים ב-1969, אולם בשל שינוי הרכב היצוא היה גידול הערך המוסף ביצוא במונחים כמותיים רב יותר—כ-11 אחוזים ב-1970 לעומת 7 אחוזים ב-1969.

¹ אשר ל-1970, אין בנתונים הקיימים כדי להסביר את ההפרש. ראה עמ' 36 להלן.

לוח ג' 2

הגירעון, ההעברות והשבון ההון (ריכוז) *, 1965 עד 1970

(מיליוני דולרים)

סך הכול 1963- 1966	סך הכול 1967 עד 1970	1970	1969	1968	1967	1966	1965
-1,986	-3,390	-1,261	-922	-680	-527	-445	-520
	+123	+41	+54	+32	-4		
1,300	2,051	636	459	435	521	292	327
494	152	54	46	27	25	83	92
474	1,268	627	168	178	295	113	156
+282	203	97	-196	-8	310	+42	+54
	-93	-120	+187	+52	-212	+19	-106
	+13		+31		-18		
	+15	+15					
-224	-65	-105	+218	+52	-230	+19	-106
+40	+326	+171	+115	+35	+5	+10	+17
-70	-77	-24	-18	-18	-17	-11	-17
-51	-140	-12	-55	-20	-53	-32	+33
+23	-249	-128	-64	-42	-15	-27	+19

- א. החשבון השוטף וההון לזמן ארוך
החשבון השוטף (פרט לשטחים)
החשבון השוטף, עם השטחים המוחזקים
העברות חד-צדדיות
השקעות מחו"ל
הלוואות לזמן ארוך
סך הכול (א) : עודף יבוא ההון על
הגירעון בחשבון השוטף
- ב. יתרות מטבע חוץ וזהב
השינוי ביתרות מטבע חוץ
התאמות ערך ביתרות כתוצאה משינוי שער
זכויות משיכה מיוחדות
סך הכול (ב) שינוי יתרות כתוצאה
מעסקות והעברות
- ג. פיקדונות תושבי חוץ בבנקים ישראליים
- ד. השקעות ישראלים בגיירות ערך זרים
- ה. תנועות הון אחרות לזמן קצר
- ו. טעויות והשמטות **

* ראה לוח מפורט בסעיף תנועות ההון.
** כולל סעיף מאזן בעסקות עם השטחים, המופיע במאזן התשלומים בנפרד.

בהתפתחות היצוא ניכרות שתי מגמות מנוגדות. מצד אחד, שינויים בביקוש בחו"ל שהביאו לירידה במחירים ובהכנסות בשני מוצרי היצוא העיקריים: הדרים ויהלומים. בעבר היו שנים שבהם תרמו שני מוצרים אלה את עיקר הגידול ביצוא. ב-1970 היו ההכנסות מיצוא מוצרים אלה נמוכות ב-20 מיליון דולר מאשר בשנה הקודמת — לעומת עלייה של 23 מיליון דולר ב-1969.

מצד שני חלה בשלוש השנים האחרונות עלייה ניכרת — בשיעור של 20 אחוזים ומעלה במונחים כמותיים — ביצוא של הקבוצה הרחבה של מוצרי תעשייה (פרט לכמה מוצרים מיוחדים) שמוצגים בה עיקר ענפי התעשייה. עלייה זו משקפת בראש וראשונה את העלייה המצטברת הניכרת ברווחיות היצוא התעשייתי. עליית הרווחיות היא במיעוטה תוצאה של עליית מחירים בחו"ל, אך בעיקרה היא נובעת מעלייה בשער האפקטיבי ליצוא בשיעור של 43-55 אחוזים במשך שלוש השנים האחרונות. עליית המחיר ליצואן היתה גבוהה במידה ניכרת (כפליים ומעלה) מעליית רמת ההוצאות מצד אחד, ומעליית המחירים בשוק המקומי מצד שני.

בעליית יצוא זה בא לידי ביטוי גידול כושר התחרות של היצוא הישראלי כתוצאה מתהליכי עליית השכר ועליית המחירים המהירה שחלה בשנים האחרונות בארצות התעשייתיות המפותחות.

לוח ג' - 3

חיבוא, היצוא והגירעון, לפי רביעית, 1967 עד 1970

פרט לאניות ומטוסים								
אניות ומטוסים		גירעון		יצוא		יבוא		
יבוא	יצוא	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	
15.0	—	56.3	18.2	128.0	166.6	184.3	184.8	I 1967
9.8	—	45.0	41.6	108.8	112.8	153.8	154.4	II
3.5	1.9	50.3	74.5	123.5	96.8	173.8	171.3	III
5.7	15.6	73.7	89.2	133.0	120.5	206.7	209.7	IV
34.0	17.5	225.3	223.5	493.3	496.7	718.6	720.2	סה"כ
17.6	0.3	103.3	62.1	131.2	170.7	234.5	232.8	I 1968
1.1	2.6	102.3	104.4	152.8	152.0	255.1	256.4	II
16.8	0.1	95.3	123.0	161.5	125.6	256.8	248.6	III
21.9	0.4	119.1	141.8	165.9	150.5	285.0	292.3	IV
57.4	3.4	420.0	431.3	611.4	598.8	1,031.4	1,030.1	סה"כ
14.0	0.1	124.6	77.9	155.0	197.2	279.6	275.1	I 1969
8.2	1.5	167.4	163.7	168.0	166.5	335.4	330.2	II
—	1.0	131.4	158.5	177.4	137.7	308.8	296.2	III
9.8	3.2	158.7	193.0	187.0	175.9	345.7	368.9	IV
32.0	5.8	582.1	593.1	687.4	677.3	1,269.5	1,270.4	סה"כ
35.3	—	187.8	137.3	161.9	205.8	349.7	343.1	I 1970
—	—	187.9	186.0	177.4	174.4	365.3	360.4	II
10.1	1.4	121.3	157.6	196.9	155.3	318.2	312.9	III
10.3	0.6	129.0	159.5	205.2	190.9	334.2	350.5	IV
55.7	2.0	626.0	640.5	741.4	726.4	1,367.4	1,366.9	סה"כ
72.1	—	182.7	123.8	193.8	246.3	376.5	370.1	I 1971

* אינו כולל נתונים על אספקת דלק ומזון לאניות ומטוסים זרים.

עליית כושר התחרות משתקפת בחלקה ברווחיות היצוא הישראלי — באמצעות עליית מחירי היצוא במטבע חוץ, אולם אין היא באה בהכרח לידי ביטוי מלא בנתונים אלה. העלייה התלולה בגירעון בחשבון השוטף, בעקבות עליית היבוא הבטחוני, באה לידי ביטוי בולט בהתפתחות בחשבון ההון של המשק: בעלייה הרבה שחלה בהלוואות מחו"ל — בעיקרן אשראי לזמן ארוך הקשור במישרין ביבוא הבטחוני — ובעלייה תלולה במצבת החובות. בהעברות החד-צדדיות חל גידול ניכר, והן היו גבוהות אף מרמת השיא של 1967. הגידול נבע הן מהגדלת התרומות מצד יהדות העולם והן מעלייה בתקבולי הפיצויים האישיים מגרמניה ובהעברות עולים. אולם ההתפתחות הבולטת בשנים האחרונות, וביתר הדגשה ב-1970, היא הירידה במשקל ההעברות יחסית לגרעון בחשבון השוטף: לעומת 65 אחוזים מהגרעון בממוצע בשנים שקדמו ל-1967, הגיעו ההעברות ב-1970 ל-50 אחוזים מהיקף הגירעון. ההפרש שאינו מתכסה ע"י העברות גדל במונחים יחסיים, אך משמעותו בולטת יותר מתוך הגידול שחל בו במונחים מוחלטים — מ-170 מיליון דולר בממוצע בארבע השנים שקדמו ל-1967 הוא הגיע ליותר מ-600 מיליון דולר ב-1970. הפרש זה כוסה ב-1970 בעיקר ע"י הלוואות מחו"ל, שכן במשקל ההשקעות הפרטיות כמקור ליבוא הון חלה ירידה, ובשנים האחרונות איבד למעשה מקור זה את חשיבותו — הוא הסתכם ב-3 אחוזים בלבד מהיקף הגירעון, לעומת 25 אחוזים בשנים 1963-1966. כתוצאה מהתפתחויות אלה גדלה ההודקקות להלוואות למימון הגירעון מרמה של 50 מיליון דולר בממוצע ב-66-1963 ל-300 מיליון ב-70-1967 ול-550 מיליון ב-1970. שינוי זה במשקל ההלוואות מחו"ל, ובגידול מצבת החובות הנובע ממנו, הוא התפתחות המרכזית בתחום ההון בשנים האחרונות, ובו מתמצה עיקר משמעותו של גידול הגירעון השוטף לגבי המשק.

2. יבוא המוצרים

ביבוא המוצרים חלה ב-1970 האטה בשיעור הגידול. כלל יבוא המוצרים גדל במונחי ערך ב-9 אחוזים לעומת גידול של 20 אחוזים ב-1969, ובמונחים כמותיים ב-7 אחוזים לעומת 14 אחוזים ב-1969.

בשלושה תחומים משקפים השינויים השפעה של גורמים מיוחדים, הקשורים בצורה רופפת יותר למגמות הכלליות במשק: עלייה גדולה ביבוא אגיות ומטוסים לאחר ירידה גדולה ב-1969; וכנגד זאת ירידה רבה ביבוא יהלומי גלם, עקב השפל שבו היה נתון ענף היהלומים מצד אחד, ועקב צבירת מלאי ספקולטיבי בסוף 1969. על אלה ניתן להוסיף את הירידה הרבה ביבוא מוצרי צריכה בני קיימא, ששימשו מטרה למדיניות מיסוי מרסנת במיוחד.

במסגרת הרחבה של היבוא בכללותו, פרט לסעיפים אלה, חלה ב-1970 עלייה של 11 אחוזים לעומת 23 אחוזים ב-1969; ובמונחים כמותיים — עלייה של 8 אחוזים, לעומת 17 אחוזים.

יש הבדל בולט במגמות הגידול בין שתי החטיבות העיקריות ביבוא: בעוד שביבוא תשומות שוטפות פרט ליהלומי גלם, היה הגידול ב-1970 גמוך רק במקצת מאשר ב-1969 — 11 אחוזים לעומת 13 אחוזים במונחים כמותיים, הרי ביבוא נכסי השקעה, פרט לאגיות ומטוסים, חלה ירידה ניכרת מ-39 אחוזים ב-1969 ל-8 אחוזים ב-1970.

התפתחות היבוא במשך שנת 1970 החלה בסימן האטה בשיעור הגידול והתייצבות לאחר עלייה מהירה (בשיעור שנתי של יותר מ-50 אחוזים) במחצית השנייה של 1969. סמוך לאמצע השנה החלה מגמת ירידה שנמשכה עד הרביע האחרון. לאחר מכן באה תפנית כלפי מעלה, ובחודשים נובמבר 1970 — פברואר 1971 היתה הרמה יציבה ודומה לזו של ממוצע 1970.

את ההתפתחויות ביבוא בשנתיים האחרונות יש לראות על רקע שילוב שני גורמים: מגמות הפעילות הכלכלית במשק, הקובעות את הביקוש הבסיסי לתשומות יבוא שוטפות, וכן את הציפיות לטווח ארוך המשפיעות על הביקוש לנכסי השקעה. ומאידך — תנודות ספקולטיביות

יבוא מוצרים לפי

(מיליוני דולרים)					
1970	1969	1968	1967	1966	1965
מוצרים לצריכה					
48.8	43.6	37.7	33.3	42.8	35.2
מזון					
40.7	36.2	35.1	24.6	22.9	21.5
צריכה שוטפת אחרת					
50.0	61.6	38.5	18.5	24.8	26.0
מוצרים בני קיימא					
139.5	141.4	111.3	76.4	90.5	82.7
סך הכול					
תשומות שוטפות לייצור					
66.7	50.5	51.0	51.9	48.0	34.1
לחקלאות					
535.4	475.8	407.4	282.4	304.7	312.1
לתעשייה (פרט ליהלומים)					
24.5	18.9	15.5	7.7	9.8	17.4
לבנייה					
חלקי חלוף כלים ומכשירים					
89.9	77.0	55.9	32.8	45.2	43.2
לשימוש שוטף					
70.2	69.9	62.8	55.4	58.3	53.2
חלק					
786.7	692.1	592.6	430.2	466.0	460.0
סך הכול					
154.4	192.8	162.0	125.5	124.9	96.7
יהלומים גולמיים נטו					
941.1	884.9	754.6	555.7	590.9	556.7
סה"כ תשומות שוטפות					
נכסי השקעה נכסי השקעה					
6.9	8.2	6.4	4.8	5.5	5.2
לחקלאות					
186.1	160.7	109.4	49.0	65.1	88.7
לתעשייה ובנייה					
50.1	44.8	31.7	23.3	28.1	33.5
לתחבורה יבשתית					
41.4	38.7	25.6	19.3	22.0	19.4
אחרים					
סך כל נכסי ההשקעה,					
284.5	252.4	173.1	96.4	120.7	146.8
פרט לאנזיות ומטוסים					
65.9	34.3	57.6	34.1	18.8	31.9
אנזיות ומטוסים					
1,431.0	1,313.0	1,096.6	762.6	820.9	818.1
סך כל היבוא					
8.1	10.5	9.1	8.5	7.2	6.0
יבוא מוחזר, פרט ליהלומים					
1,422.9	1,302.5	1,087.5	754.1	813.7	812.1
סך כל היבוא נטו					
52.0	42.8	28.1	22.7	16.1	15.8
בכיסוי התאמות מאזן התשלומים					
1,370.9	1,259.7	1,059.4	731.4	797.6	796.3
סך יבוא נטו לפי מאזן תשלומים					

יעודים, 1965-1970

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת											
בערך				במחיר				בכמות			
1970	1969	1968	1967	1970	1969	1968	1967	1970	1969	1968	1967
12	16	13	-22	4	3	-5	-4	8	13	19	-19
12	3	43	7	2	3	-4	-2	10	—	49	9
-19	60	108	-25	4	3	-1	-2	-22	55	110	-23
-1	27	46	-16	3	3	-3	-2	-4	23	51	-14
32	-1	-2	8	4	-2	-6	3	27	1	4	5
13	17	44	-7	3	5	-3	-1	10	11	48	-6
30	22	101	-21	3	5	-3	-1	26	16	107	-20
17	38	70	-27	8	4	-3	—	8	33	75	-27
—	11	13	-5	—	2	-2	—	—	9	15	-5
14	17	38	-8	3	4	-3	—	11	13	42	-8
-20	19	29	—	-9	8	2	3	-12	11	27	—
6	17	36	-6	—	5	-2	1	6	11	38	-7
-16	28	33	-13	5	5	-1	—	-18	22	34	-13
16	47	123	-25	5	5	-1	—	70	40	125	-25
12	41	36	-17	5	5	-1	—	7	34	37	-17
7	51	33	-12	5	5	-1	—	2	44	34	-12
13	46	80	-20	5	5	-1	—	8	39	82	-20
92	-40	69	81	5	5	-1	—	87	-43	71	81
9	20	44	-7	2	5	-2	—	7	14	47	-7

היבוא לפי ייעודים, 1967 עד 1970

(מיליוני ל"י)

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הנעוצות בציפיות לטווח קצר. אין ספק שהאחרונות הן, בדרך כלל, בעלות המשקל המכריע בהסברת נקודות התפנית החדות בקווי המגמה ושיעורי השינוי התלולים כלפי מעלה או כלפי מטה בקטעים השונים. את אלה אפשר לראות כתנודות מסביב למגמות הבסיסיות הנקבעות ע"י הפעילות הכלכלית, ואשר השינויים בהן הרבה יותר איטיים ומודרגים.

בביקוש לנכסי צריכה באה לידי ביטוי מדיניות צמצום ההכנסה הפרטית, וביתר ספציפיות מדיניות המיסוי העקיף לגבי בני קיימא, מצד אחר, וכן השפעת ההקדמה של רכישות ב-1969, מאידך.

שינוי המחיר היחסי של היבוא גם הוא אחד הגורמים במערכת המסבירה את מגמות היבוא, אולם נראה שהיטל היבוא באוגוסט (שהביא לעלייה שבין 10 אחוזים ל-20 אחוזים בשער האפקטיבי לייעודים השונים)¹ לא בא עדיין לידי ביטוי של

ממש בהתפתחות היבוא ב-1970. תפקיד מסוים בריסון היבוא מלאו הפקדות שהונהגו בראשית השנה.

א. היבוא ורמת הפעילות במשק

האטת קצב התרחבות הפעילות הכלכלית — שבאה לידי ביטוי בירידה בקצב גידול התוצר (מ-9.3 אחוזים ל-6.5 אחוזים) והשימושים מתפוקה מקומית² — היא אחד הגורמים הבסיסיים שלאורם יש לראות את התפתחות היבוא ב-1970. גורם זה היה מטבע הדברים, בעל משקל רב יותר בתחום יבוא התשומות השוטפות, שבו השפעתו היא מיידית יותר. ביבוא נכסי השקעה מתגלה השפעתו בדרך כלל רק לאחר הפרש זמן הרבה יותר גדול, בשל התהליך המורכב יותר הפועל כאן, החל בהשתקפות שינויי התנאים בשינוי ציפיות ועד לתרגומם לתכניות השקעה ולביצוע בפועל.

ביקוש ענפי המשק לתשומות שוטפות הואט בעקבות ההאטה בעליית רמת הפעילות הכלכלית. גידול השימושים מתפוקה מקומית² הגיע ב-1970 ל-8 אחוזים במונחים כמותיים לעומת 13 אחוזים ב-1969. האטה זו, וההאטה בגידול הביקוש לתשומות יבוא הנובע ממנה, משקפות צירוף של שתי מגמות מנוגדות שפעלו במשק ב-1970: קצב הגידול של התפוקה המופנית ליצוא, פרט ליהלומים, הוחש, במונחים כמותיים, מ-10 אחוזים ל-13 אחוזים³, מאידך, חלה האטה ניכרת בגידול התפוקה המופנית לשימושים מקומיים — מ-13 אחוזים ב-1969 ל-7 אחוזים ב-1970. האטה זו הקיפה את כל השימושים המקומיים אולם בכל מקרה היו סיבותיה שונות במקצת. היא היתה תלויה בייחוד בגידול ההשקעות מתפוקה מקומית, בעוד שבצריכה הפרטית ובצריכה הציבורית היתה ההאטה קלה יותר.

¹ אלה הן עליות ממוצעות. בתוך כל אחד מהייעודים יש פיזור נרחב, והגבול התחתון לשיעורי העלייה הוא גמוך יותר.

² פרט ליהלומים.

³ בחישוב זה כלולה התפוקה, המופנית ליצוא, לא במחיריה בפועל, אלא במחירים המייצגים את ערכה בשוק המקומי, ולכן יש הבדלים קלים בין שיעורי הגידול הכמותיים כאן, לבין שיעורי הגידול המבוססים על היצוא כשהוא מוערך במחיריו בפועל. הפרוצדורה בחישוב זה דרושה כדי שאפשר יהיה להעמיד את היצוא ואת השימושים המקומיים על אותו בסיס לצורך השוואה.

השימושים מתפוקה מקומית וחיבוא הנובע מהם, 1968 עד 1970

סך כל השימושים פרט ליהלומים	סך כל השימושים	השקעות	ציבורית	צריכה פרטית	סך הכול השימושים המקומיים	יצוא פרט ליהלומים	יצוא	
שימושים מתפוקה מקומית (מחירי יצרן, מיליוני ל"י)								
(מחירי 1965)								
11,850	12,532	2,090	1,452	5,846	9,390	2,460	3,142	1968
13,362	14,070	2,632	1,696	6,324	10,652	2,710	3,418	1969
14,489	15,180	2,809	1,900	6,708	11,117	3,072	3,763	1970
יבוא נובע של תשומות שוטפות — מוצרים (מיליוני דולרים)								
(מחירי 1968)								
591		86	85	284	455	136	299	1968
672		112	98	313	523	149	319	1969
728		120	111	329	560	168	334	1970
אחוז הגידול בשימושים מתפוקה מקומית								
12.8	12.3	25.9	16.7	8.1	13.4	10.2	8.8	1969
8.4	7.5	6.7	12.0	6.1	7.2	13.4	10.1	1970
אחוז הגידול ביבוא הנובע של תשומות שוטפות								
13.7		30.2	15.3	10.2	14.9	9.6	6.7	1969
8.3		7.1	13.3	5.1	7.0	12.8	4.7	1970

יבוא נובע ויבוא בפועל של מוצרים, 1965 עד 1970

ההפרש	סך הכול יבוא בפועל, בלי יהלומים	סך הכול צפוי, בלי יהלומים	היבוא הצפוי של תשומות שוטפות *						לייצוא
			סך הכול	צריכה ציבורית	צריכה פרטית	מזה: השקעה	לשימושים מקומיים	לייצוא, פרט ליהלומי גלם	

א. מחירים שוטפים

אומדן ישן**									
-3	460	463	563	24	243	93	360	103	203
-11	466	477	595	29	254	80	363	114	232
-71	430	501	615	46	264	65	375	126	240
+19	593	574	714	63	280	77	420	154	294
+12	692	680	838	77	320	100	497	183	341
+30	787	757	894	89	346	113	548	209	346
אומדן חדש**									
+2	593	591	754	85	284	86	455	136	299
-11	692	703	885	103	325	120	548	155	337
+3	787	784	953	121	349	134	604	180	349

ב. מחירי 1968

אומדן ישן**									
-1	451	452	563	24	237	91	352	100	211
-12	452	464	587	29	246	79	354	110	233
-73	417	490	606	46	257	64	367	123	239
+19	593	574	714	63	280	77	420	154	294
+12	665	653	800	74	309	94	477	176	323
+28	735	707	851	83	326	102	511	196	340
אומדן חדש**									
+2	593	591	754	85	284	86	455	136	299
-7	665	672	842	98	313	112	523	149	319
+7	735	728	894	111	329	120	560	168	334

ג. הגידול הכמותי

אומדן ישן**									
0.2	2.7	4.3	20.8	3.8	-13.2	0.6	10.0	10.4	1966
-7.8	5.6	3.2	58.6	4.5	-19.0	3.7	11.8	2.6	1967
42.2	17.1	17.8	37.0	8.9	20.3	14.4	25.2	23.0	1968
12.1	13.8	12.0	17.5	10.4	22.1	13.6	14.5	9.9	1969
10.5	8.3	6.4	12.2	5.5	8.5	7.1	11.4	5.3	1970
אומדן חדש**									
12.1	13.7	11.7	15.3	10.2	30.2	14.9	9.6	6.7	1969
10.5	8.3	6.2	13.3	5.1	7.1	7.1	12.8	4.7	1970

* השימושים אינם כוללים יבוא לשטחים וצבירת מלאי מתפוקה מקומית.
** אומדן ישן - לפי מקדמי תשומה-תפוקה על בסיס 1963; אומדן חדש - על בסיס 1965/66.

שתי מגמות אלה השפיעו בכיוונים מנוגדים גם על יבוא התשומות והשוטפות¹. בביקוש הכולל² של המשק ליבוא תשומות שוטפות — כפי שהוא נמדד על יסוד ניתוח תשומה-תפוקה, המבוסס על מקדמי תשומות טכניים קבועים בענפי המשק — חל ב-1970 גידול של 8 אחוזים, במונחים כמותיים, לעומת 14 אחוזים ב-1969. האטה זו היא תוצאה משולבת של שני גורמים: קצב גידול יבוא התשומות לשימושים מקומיים הואט מ-15 ל-7 אחוזים, אולם יבוא התשומות ליצוא הוחש מ-10 ל-13 אחוזים. חלקו של היצוא בתוספת הביקוש לתשומות מיבוא עלה מ-16 אחוזים ב-1969 ל-34 אחוזים ב-1970 — במקביל לעליית חלקו בתוספת התפוקה של ענפי המשק בין שתי השנים (מ-18 אחוזים ל-33 אחוזים). חלקה של הצריכה הפרטית ירד מ-36 אחוזים ל-29 אחוזים, ושל ההשקעה מ-32 אחוזים ל-14 אחוזים, ואילו חלקה של הצריכה הציבורית עלה מ-16 אחוזים ל-23 אחוזים.

בפועל חלה ירידה בשיעור הגידול ביבוא התשומות השוטפות, אולם היא היתה נמוכה מהירידה באומדני היבוא הנדרש לצורכי הייצור השוטף. היבוא בפועל גדל ב-1970 ב-11 אחוזים לעומת 12 אחוזים ב-1969, בעוד שאומדני גידול הביקוש לצורכי הייצור השוטף היו: 8 אחוזים ו-14 אחוזים.

לגבי 1969 נובע ההפרש בין שיעור הגידול בפועל לשיעור הגידול ביבוא הצפוי בעיקרו מכך שהשנה שקדמה לה, 1968, היתה שנה של חידוש מלאי בממדים ניכרים³ ורמת היבוא בפועל

לוח ג' - 7

יבוא המוצרים לפי יעודים, 1968 עד 1970

(מיליוני דולרים)

העלייה לעומת השנה הקודמת		1970	1969	1968	
1970	1969				
(אחוזים)		(מחירי 1968)			
2.4	13.9	461	450	395	צריכה פרטית
10.5	35.5	(388)	(351)	(259)	השקעה, פרט לאניות
		(60)	(33)	(58)	אניות
16.7	21.1	448	384	317	סך כל ההשקעה
					סך כל הייעודים המקומיים
9.0	17.1	909	834	712	הפרטיים
13.3	15.3	111	98	85	צריכה ציבורית
12.8	9.6	168	149	136	יצוא, פרט ליהלומים
-2.4	4.3	166	170	163	יצוא יהלומים
		3	3	1	מלאי
8.2	14.3	1,357	1,254	1,097	סך הכול
		-76	-55	-40	החזרות והתאמות מאזן התשלומים
86.8	34.1	624	334	249	היבוא הבטחוני
24.3	17.3	1,905	1,533	1,306	סך הכול, לרבות יבוא בטחוני

¹ פרט ליהלומי גלם.

² פרט לצריכת מלאי ובאופן חלקי פרט ליצוא לשטחים. ראה הערה ללוח 6.

³ ראה דו"ח בנק ישראל 1968.

היתה אז גבוהה במידה רבה מצורכי הייצור השוטף וכללה מרכיב גדול יחסית של חידוש מלאי.¹ אשר ל-1970, אין בנתונים הקיימים כדי להסביר הפרש זה² אולם מידת ההתאמה בין רמות שתי הסדרות היא גדולה, כדי שניתן יהיה לבסס על אומדן היבוא הצפוי ניתוח של מרכיבי הגידול בביקוש לתשומות יבוא.

הנתונים שלעיל, על חלקם של הייעודים הסופיים השונים בתוספת התפוקה המקומית, ובאמצעותו — על חלקם בגידול הביקוש לתשומות יבוא, אינם ממצים את התמונה כולה. שינויים חלו גם במשקלו של היבוא הישיר לעומת התפוקה המקומית בייעודים השונים וע"כ — בחלקו של כל אחד מהייעודים בתוספת הביקוש ליבוא הכולל. בצריכה פרטית היה מעבר מיבוא לתפוקה מקומית: בעוד שבביקוש מתפוקה מקומית חלה האטה קלה בשיעור הגידול, ירד היבוא הישיר ב-4 אחוזים במונחים כמותיים. כתוצאה מכך גדל היבוא הכולל — יבוא תשומות ויבוא ישיר — לצריכה פרטית ב-2 אחוזים ב-1970 לעומת 14 אחוזים ב-1969, ומשקלה בתוספת היבוא ירד מ-36 אחוזים ל-13 אחוזים.

הירידה ביבוא לצריכה פרטית משקפת את פעולתם של כמה גורמים: ראשית מדיניות צמצום ההכנסות הפנויות הפרטיות ע"י הגדלת המיסים שהביאה לירידה בגידול הצריכה מ-11 אחוזים ל-3 אחוזים. ביבוא הישיר לצריכה פרטית פעלו נוסף לזאת שני גורמים אחרים: החמרה של מדיניות המיסוי המרסנת, המופעלת כלפי נכסי צריכה בני קיימא, ובעיקר מכוניות נוסעים, והשפעת הציפיות לייקור היבוא. מדיניות המיסוי התבטאה בהגדלה של היטלי היבוא (בפברואר ובאוגוסט) וכן בהגדלת המיסוי השוטף על מכוניות. הציפיות לייקור היבוא לאחר הבחירות של נובמבר הביאו להקדמת רכישות של נכסי צריכה בני קיימא בחודשים האחרונים של 1969. ברביע האחרון של השנה היה יבוא מוצרים בני-קיימא גבוה ב-50 אחוזים מאשר שנה לפני כן, ופי חמישה מאשר בתקופת המיתון.

הירידה ביבוא הישיר לצריכה היתה מרוכזת כולה ביבוא בני-קיימא — 19 אחוזים (22 אחוזים במונחים כמותיים). בתוך סעיף זה חלה עיקר הירידה ביבוא מכוניות נוסעים — ירידה של 32 אחוזים, ביבוא מכוניות החייבות במכס רגיל הגיעה הירידה ל-36 אחוזים.

ביבוא הכולל של נכסי השקעה, חלה עלייה של 17 אחוזים במונחים כמותיים לעומת 21 אחוזים ב-1969. בגידול זה היה משקל מכריע ליבוא אניות. ביבוא ישיר של נכסי השקעה אחרים ירד שיעור הגידול בצורה תלולה: מ-39 אחוזים ל-8 אחוזים. ביבוא הכולל — ישיר ועקיף — להשקעה, פרט לאניות ומטוסים, היה הגידול ב-1970 11 אחוזים, לעומת 36 אחוזים ב-1969 וחלקה בתוספת היבוא ירד מ-59 אחוזים ל-36 אחוזים.

הירידה ביבוא נכסי השקעה חלה אמנם בתקופה של האטת קצב הפעילות הכלכלית, אולם אין להניח שהיא משקפת שינויי הערכות מצד משקיעים במשק כתוצאה מהאטה זו. הפרש הזמן בין תחילת ההאטה לירידה בהשקעות הוא קצר מכדי שאפשר יהיה ליחס להאטה משקל רב בהתפתחות זו. אם אמנם הביאה ההאטה לשינוי בציפיות המשקיעים לטווח ארוך, הוא יורגש רק במגמת ההשקעות ב-1971, בחלקה נובעת האטת ההשקעות מיירידה מתוכננת בהשקעות הישירות של הסקטור הציבורי ובהשקעות הנתונות להכוונתו, במסגרת מדיניות ריסון הביקוש. אולם את

¹ ביבוא בפועל חל אז גידול של 42 אחוזים בעוד שבאומדן היבוא הצפוי לצורכי הייצור השוטף היה הגידול 14 אחוזים.

² כאמור נתוני השימושים המקומיים באומדן כאן אינם מלאים (ראה הערה ללוח 6). כן יש לזכור שלפנינו השוואה בין שיעורי גידול של שתי סדרות נפרדות, והבסיס למדידת שיעורי הגידול שונה בכל סדרה. צירוף של סטיות מקריות של 1 אחוז ברמת היבוא בפועל בכיוונים הפוכים בשתי שנים סמוכות יוצר סטיה של 2 אחוזים בשיעורי הגידול. ראוי לציין גם שמתוך הנתונים על התפתחות היבוא בשנתיים האחרונות ניתן ללמוד שהיו בהן תנודות מלאי ניכרות. (ראה להלן). תנודות כאלה יש בהן כדי ליצור הפרשים בין שיעורי הגידול של שתי הסדרות. שיעור גידול גבוה יותר ביבוא בפועל יש בו כדי ללמד שבסופה של תקופת תנודות היתה רמת המלאי גבוהה מאשר בתחילתה.

היבוא * לפי יעודים סופיים, היצוא והגירעון, 1968 עד 1970

השינוי במיליוני דולרים		1970	1969	השינוי במיליוני דולרים		1970	1969	1968	
1970	1969			1970	1969				
(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)									
28	99	693	665	9	74	649	640	566	צריכה פרטית
78	93	496	418	55	69	449	394	325	השקעה
106	192	1,189	1,083	64	143	1,098	1,034	891	סך הכול לייעודים מקומיים
268	134	840	545	245	110	766	521	411	צריכה ציבורית
(290)	(85)			(249)	(69)				מזה : יבוא בטחוני
28	15	179	151	19	11	166	147	136	שירותי הון
45	31	326	281	29	25	304	275	250	יצוא, פרט ליהלומים
-12	19	170	182	-4	7	166	170	163	יהלומי גלם
—	-1	—	—	—	2	3	3	1	צבירת מלאי ושימושים אחרים
462	390	2,704	2,242	353	298	2,503	2,150	1,852	סך הכול
443	376	2,631	2,187	347	278	2,436	2,089	1,812	סך הכול, לאחר התאמת מאזן התשלומים
(153)	(291)			(198)	(209)				סך הכול, פרט ליבוא בטחוני ישיר
(125)	(276)			(79)	(98)				פרט ליבוא בטחוני ושירותי הון
105	133	1,370	1,265	86	79	1,297	1,211	1,132	סך כל היצוא
-21	5	49	70	-21	5	49	70	65	מזה שירותי הון
126	128			107	74				יצוא, פרט לשירותי הון
		1,261	922			1,141	884	680	גירעון
		493	511			457	489	360	גירעון, פרט ליבוא בטחוני ושירותי הון

* היבוא הכולל של מוצרים ושירותים.

ההסבר העיקרי להתפתחות ב־1970 ניתן למצוא בשני גורמים: ראשית, תהליך טבעי של האטה לעומת שיעורי הגידול התלולים בשלבי ההתאוששות מהמיתון ולאחריהם, האטה המשקפת את ההתקרבות לרמת מלאי ההון הרצויה למשק. שנית, השפעת המניע הספקולטיבי, שהיה מבוסס על ציפיות לפיחות לאחר הבחירות והביא להקדמת רכישות של נכסי השקעה לחדשים האחרונים של 1969. השפעה זו גרמה להגדלת היקף ההשקעות ב־1969 ולהקטנתו ב־1970 וע"י כך להקטנת שיעור הגידול בין שתי השנים. פעולת הגורם הספקולטיבי באה לידי ביטוי בקפיצה תלולה ביבוא נכסי השקעה ברביע האחרון של 1969 — לפי הנתונים מנוכי העונתיות היה היבוא ברביע זה גבוה ב־65 אחוזים מהרמה הממוצעת בשלושת הרביעים הראשונים של השנה.

ג. התנודות הספקולטיביות והתפתחות היבוא במשך השנה

התפתחות היבוא במשך 1970 עמדה על פני קטע ניכר בסימן ירידה, שהיתה בעיקרה צידה האחר של העלייה התלולה בסוף 1969.

קו המגמה ביבוא יש בו בין אמצע 1969 לאמצע 1970 בליטה ברורה (ראה דיאגרמה 1) חשובה בממדיה בהתאם לאופיים של סוגי היבוא. לפי הנתונים מנוכי העונתיות עלה היבוא הכולל, פרט ליהלומי גלם, בין המחצית הראשונה של 1969 למחצית הראשונה של 1970 ב־20 אחוזים במונחים כמותיים. במחצית השנייה של 1970 חלה ירידה ב־10 אחוזים — ביבוא תשומות היתה הרמה במחצית הראשונה של 1970 גבוהה ב־22 אחוזים במונחים כמותיים לעומת המחצית הראשונה של 1969, ואילו במחצית השנייה של השנה חלה ירידה של 6 אחוזים. תנודות בממדים אלה אינן מוסברות ע"י מגמות הייצור השוטף. אין להוציא מכלל אפשרות השפעה של גורמים מקריים, אולם ממדי התנודות וכן עיתויין בהקשר של ההתפתחויות במשק מלמדים שהגורם העיקרי כאן הוא הגורם הספקולטיבי.

תופעת התנודות הספקולטיביות היתה מודגשת הרבה יותר ביבוא נכסי השקעה, כאן היתה הרמה במחצית הראשונה של 1970 גבוהה ב־27 אחוזים במונחים כמותיים מאשר במחצית הראשונה של 1969. הירידה במחצית השנייה של 1970 הגיעה ל־17 אחוזים. ההבדלים בחריפות התנודות בין נכסי השקעה לתשומות משקפים את הבדלי האופי בין שני הסוגים. בעוד שיבוא התשומות נעשה בזרם רציף, הרי ביבוא נכסי השקעה מדובר בדרך כלל בסכומים חד־פעמיים גדולים יחסית להוצאות השוטפות של המשקיע. במקרה זה ההפסד הצפוי מעליית המחיר הוא הרבה יותר גבוה והתמריץ לנקוט בצעד מונע — הרבה יותר חזק.

כנגד זאת, יש הבדל מסוג אחר בין יבוא התשומות השוטפות ליבוא נכסי השקעה. הראשון מתבצע באופן שוטף ורציף והגדלתו, אף בשיעור ניכר, יכולה בדרך כלל להעשות תוך פרק זמן קצר. לעומת זאת, יבוא נכסי השקעה הוא בחלקו הגדול צירוף של סכומים חד־פעמיים הקשורים בתהליך תכנון ארוך, ולעיתים בהזמנה ספציפית לפי צורכי הלקוח. החשה של יבוא כזה אינה יכולה להעשות על רגל אחת. התגובה המאוחרת יחסית של יבוא נכסי השקעה ליציאה מהמיתון (ראה דיאגרמה ג'־1), ממדיו הגדולים של הגל הספקולטיבי ביבוא נכסי השקעה בסוף 1969 ותחילת 1970 נעוצים בכך שבמקרה זה נתאפשרה תקופה הכנה ארוכה. שנת 1969 עמדה כמעט מתחילתה בסימן החמרה ניכרת במצב מאזן התשלומים ודלדול רזרבות מט"ח, והבעיה בכל חריפותה עמדה במרכז התודעה הציבורית. נראה, שההערכה המקובלת היתה שלאחר הבחירות בנובמבר ינקטו צעדים שמשמעותם ייקור היבוא. לאחר הבחירות באו שלבי הדיונים הממושכים שהסתיימו במה שידוע כ"עיסקת החבילה", ותקופה זו היתה תקופה של המשך הציפיות האינטנסיביות להטלת הגבלות יבוא. היתה פה איפוא תקופה ארוכה של ציפיות אינטנסיביות שהביאה להקדמת רכישות של נכסי השקעה מיבוא בממדים ניכרים.

בנקודות זמן שונות במשך הרביע השני של 1970 החלה מגמת ירידה במרכיבי היבוא השונים. היה כאן כמובן קודם כל התהליך הטבעי שבו כל גל ספקולטיבי מגיע לקיצו במוקדם

או במאוחר, אולם פעלו כאן גם גורמים נוספים. מצד אחד, לאחר "עיסקת החבילה" ופרסום האמצעים השונים שבהם נקטה הממשלה במסגרת מדיניות הריסון, נחלשו במידה רבה הציפיות לפיחות קרוב (או להיטלי יבוא נוספים). מאידך, היתה המחצית הראשונה של 1970 תקופת ריסון מוניטרי והחמרת הלחץ בשוק האשראי. ביטול חוק הריבית במאסר לוה בעלייה בשערי הריבית. התפתחויות אלה הביאו להגדלת ההוצאות של החזקת מלאי.

גורם נוסף היה הנהגת פיקדונות היבוא. פיקדונות אלה הונהגו תחילה בינואר, ובמאסר הוכפלו שיעוריהם: 50 אחוזים מערך היבוא סי"ף לחצי שנה בריבית של 6 אחוזים. בתנאי הפרשי ריבית של 9 אחוזים בין הריבית על הפיקדון לבין שער הריבית בשוק שקולה חובת הפיקדונות כנגד תוספת מכס של 2 אחוזים מערך היבוא סי"ף. במישורין — מבחינת ייקור היבוא — היתה לגורם זה השפעה שולית. נוסף לממדיו הוצעו של ההיטל האפקטיבי הכרוך בו, הרי הוא חל רק על סחורות החייבות במכס של 30 אחוזים ומעלה. כשאנו מביאים בחשבון את הפטורים לסוגיהם, מסתכם היבוא שעליו חלה חובת הפיקדונות ב-15 אחוזים בלבד מערך היבוא הכולל. אולם היתה לגורם זה השפעה עקיפה של ספיגת אמצעי תשלום, הגדלת הלחץ בשוק האשראי ותרומה לעליית שער הריבית הכללי.

שילוב זה של גורמים מצד החלשת הציפיות לפיחות קרוב ומצד הגדלת ההוצאות של החזקת מלאי תרם, בלי ספק, לסיומו של תהליך צבירת המלאי הספקולטיבי, ועוד יותר מכך — הביא לתהליך הפוך של חיסול מלאי ספקולטיבי שנצבר קודם לכן. הדברים אמורים בעיקר ביבוא התשומות השוטפות. לאחר שחלף הגל הספקולטיבי, ירד היבוא אל מתחת לרמה הנדרשת לצורכי הייצור השוטף ולאחר מכן חלה שוב עלייה. קיומו של שקע זה בקו המגמה מלמד שהגל הספקולטיבי לא הסתיים בתורה פשוטה אל ממדי יבוא תשומות הדרוש לצורכי הייצור השוטף, כשהמשק נמצא ברמה גבוהה יותר של החזקת מלאי, אלא שחלק מצורכי הייצור השוטף סופקו ע"י הקטנת המלאי הספקולטיבי.

בחודשים האחרונים שלגביהם יש נתונים מפורטים (נובמבר 1970 — מארס 1971) — התקופה שלאחר השקע הבולט בקו המגמה — עמד יבוא התשומות השוטפות (לפי הנתונים מנוכי העונתיות) על רמה יציבה. יבוא זה, פרט ליהלומי גלם, עמד אז על רמה שנתית של כ-800 מיליון דולר — בכ-3 אחוזים מעל לרמה בשנת 1970 בכללה.

שקע דומה קיים גם ביבוא נכסי השקעה (לרבות חלקי חילוף), אלא שכאן יש לדברים משמעות שונה במקצת. פירוש העלייה הספקולטיבית ביבוא זה היה, בחלקה הגדול על כל פנים, הקדמת היבוא של מוצרים שהשימוש הספציפי בהם היה מתוכנן לתקופה מאוחרת יותר. הקדמת היבוא יש לה ממילא השפעה בכיוון של ירידת הרמה בתקופה שלאחר מכן.

ד. השער האפקטיבי

במחצית השנייה של השנה הועלה השער האפקטיבי ליבוא ע"י ההיטל של 20 אחוזים על היבוא סי"ף, שהונהג באוגוסט. היטל זה חל למעשה על מרבית היבוא — כ-70 אחוזים עד 75 אחוזים מהיקף יבוא המוצרים.¹ ברשימת היוצאים מן הכלל שההיטל אינו חל עליהם, יש משקל מכריע (יותר מחצי) ליהלומי הגלם. אם מוציאים מהחשבון סעיף זה, שקשריו לתהליכים הכלכליים במשק רופפים ביותר, חל ההיטל על 84-87 אחוזים מכלל יבוא המוצרים. ניתן לראות בו למעשה העלאה כללית אחידה של השער האפקטיבי, תוך מתן סובסידיה לרשימת מוצרים מצומצמת הכוללת בעיקרה כמה מוצרי מזון או תשומות לייצור מזון: חיטה, סוכר, אורז, פולי סויה ושמן סויה.

¹ אומדן זה מבוסס על הרכב היבוא ב-1969, ואין דרך אלא לתת אותות תחום של אחוזים, שכן עם הטלת ההיטל פוצלו כמה סעיפים וחלקים מהם נכללו ברשימת היוצאים מן הכלל, הפטורים מההיטל. הנתונים הקיימים אינם מאפשרים הפרדה בהתאם לפיצול זה.

פרק הזמן שעבר מאז ההיטל הוא קצר מכדי שאפשר יהיה לגלות את השפעתו על היבוא. אולי ניתן לציין כמה בחינות הקשורות בו. ראשית, בניגוד לנהוג עד כה, היתה תחולת ההיטל רחבה ביותר, בייחוד בולטת העובדה שבמקרה זה לא הונהג פטור ליבוא לשם יצוא. כתחליף לכך הוענק ליצוא פיצוי — שהוא למעשה פיצוי יתר בשיעורים גיכרים — בצורת הגדלת התמריצים הישירים ליצוא פו"ב. לשיטה זו עדיפות מכל הבחינות. היא פשוטה יותר מקודמתה ואינה כרוכה בסירבול אדמיניסטרטיבי. היא גם מונעת היווצרות עיוותים ע"י פרצות המביאות לקיום יצוא שהמניע העיקרי לו הוא החדרת יבוא לשימוש מקומי תוך השתמטות ממכס. יש לה עדיפות גם מבחינת עידוד היצוא (ראה להלן).

גם פרט לעניין היבוא לשם יצוא יש להיטל זה השפעה במגמה של האחדת שיערים. לגבי יבוא פטור ממכס פירושו ייקור של 20 אחוזים במחיר ליבואן. לגבי היבוא החב במכס פירושו העלאה קטנה יותר. שיעור ההעלאה קטן, כמובן, ככל שהמכס לפני ההיטל האחרון היה גבוה יותר. העלאות דיפרנציאליות אלה מתגלות בנתוני היבוא לפי ייעודים. לגבי כלל היבוא החב במכס פירושו של ההיטל העלאה של 15 אחוזים בשער האפקטיבי. לגבי יבוא נכסי צריכה עליית השער האפקטיבי היא נמוכה יחסית 11.2 אחוזים (בני קיימא — 10.6 אחוזים). לגבי התשומות השוטפות ונכסי השקעה ההעלאה גבוהה במקצת מהממוצע (15.2 אחוזים ו-15.4 אחוזים). ההעלאה הגבוהה ביותר היא לגבי נכסי השקעה לחקלאות — 19.8 אחוזים, והנמוכה ביותר — לגבי נכסי השקעה לתחבורה — 9.9 אחוזים. העלאות דיפרנציאליות אלה מביאות לצמצום הפער בשיערים האפקטיביים. כך למשל מצטמצם פער השיערים האפקטיביים בין נכסי השקעה לחקלאות לנכסי השקעה בתחבורה מ-26 אחוזים ל-16 אחוזים. השפעת ההאחדה רבה למעשה יותר מכפי שמתגלה בשיערים הממוצעים ליעודים השונים, שכן כל אחד מהממוצעים הללו מייצג תחום שיערים בעל פיזור נרחב, וההיטל האחד פועל להאחדה ולצמצום תחום הפיזור מסביב לכל ממוצע כזה.

ההיטל האחד פועל איפוא לצמצום עיוותים בתחום מחירי היבוא. פעולה כזו מחייבת, למעשה, שני סוגי תיקונים באופן סימולטני: תיקון השער הממוצע הנמוך מדי ותנועה של השיערים האפקטיביים השונים לכיוון השער הריאלי, תוך צמצום הפיזור שלהם מסביב לממוצע. ההיטל הכללי מביא הן לתיקון בשער הממוצע והן לצמצום הפיזור. אך הדבר נעשה ע"י תווה כללית של מערכת השיערים האפקטיביים כלפי מעלה. אולם בהקשר זה יש לזכור, כי בחלק העליון של מערכת השיערים האפקטיביים, בתחומים שבהם השער גבוה במידה ניכרת מכל הערכה סבירה של השער הריאלי, אין דרושה כל העלאה נוספת. תחום זה של סולם השיערים קשור בעיקרו בהגנה על הייצור המקומי ותנועה זו כלפי מעלה יש לה השלכות שליליות לגבי רמת המחירים המקומיים ולגבי הרווחיות היחסית של היצוא.

השפעת ההיטל על רמת המחירים המקומיים מצד ההוצאות תלויה במידת הגלגול של עליית ההוצאות הנובעת ממקור זה. שאלה זו חורגת ממסגרת הדיון כאן. אולם יש בחינה נוספת שכדאי לציין אותה — ההשפעה על מחירי התפוקה המקומית מצד היבוא המתחרה. במידה שחלה בתחום כלשהו ליברליזציה אפקטיבית של היבוא המתחרה (והדבר מתבטא ביבוא בפועל בממדים בעלי משמעות ובהעדר מכס עודף), נקבע למעשה מחיר המוצר המקומי ברמת המחיר הבינלאומי בתוספת המכס. ההיטל החדש מביא להעלאה הרמה הזו. לטווח קצר ניתן למנוע את עליית מחיר המוצר המקומי המתחרה באמצעות פיקוח אדמיניסטרטיבי, אולם בטווח ארוך יותר תחול עלייה בדרכים גלויות או סמויות. המקרים שבהם מדובר כאן נמצאים בדרך כלל בשלבים העליונים של סולם השיערים האפקטיביים, ושקולים של תיקון השער ביבוא אינם מחייבים העלאה נוספת בהם.

¹ הנתונים על שינויי השער האפקטיבי שהובאו בקטע זה לקוחים מעבודתו של ולרי דן עמיאל במחלקת המחקר בבנק ישראל (עומדת להופיע).

3. יצוא המוצרים

בהכנסות מיצוא המוצרים מתפוקה מקומית היה שיעור הגידול נמוך לעומת השנים הקודמות: 6 אחוזים לעומת 13 אחוזים ב-1969 ו-20 אחוזים ב-1968. בהאטה זו יש משקל ניכר להבדלים בתנודות המחירים: ירידה של 2 אחוזים ב-1970 לאחר עלייה של 4 אחוזים ב-1969 וירידה של 2 אחוזים ב-1968. ירידות המחירים חלו בעיקרן במוצרי היצוא המובהקים, הדרים ויהלומים, בעוד שבמחירי היצוא התעשייתי חלה עלייה של 3 אחוזים לאחר עלייה של 4 אחוזים ב-1969 — במקביל לעליות המחירים הכלליות בסחר העולמי.

דיאגרמה ג' 2

היצוא, למעט אניות ומטוסים והיצוא התעשייתי, למעט יהלומים, 1967 עד 1970

(מיליוני דולרים)

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בהשוואה לרמה הממוצעת של 1968 הביאו שינויים אלה לעליית תקבולים של 30 מיליון דולר ב-1969 ושל 20 מיליון דולר ב-1970. בהשוואה למחירי 1969 חלה ב-1970 ירידה של 14 מיליון דולר.

במונחים כמותיים גדל היצוא ב-1970 ב-8.0 אחוזים לעומת 8.6 אחוזים ב-1969 ו-23.2 אחוזים ב-1968. אולם שינוי הרכב היצוא — בעיקר ירידת היהלומים — התבטא בשיעור גידול גבוה יותר של הערך המוסף. במונחים כמותיים גדל הערך המוסף ביצוא ב-11 אחוזים לעומת גידול של 7 אחוזים ב-1969 ו-26 אחוזים ב-1968.

הירידה בשיעורי הגידול של היצוא בשתי השנים האחרונות היא פרי צירוף שתי מגמות מנוגדות: מצד אחד, חלה ירידה ביצוא או האטה ניכרת בשיעורי הגידול של רוב מוצרי היצוא המובהקים של המשק. בירידה זו היה הגורם המכריע — השפעת תנאי הביקוש בחו"ל; גורם משני כאן היה מגבלות היצע. כן חלו ירידות גדולות בכמה מוצרים כתוצאה מגורמים מיוחדים. בשני מוצרי היצוא העיקריים, הדרים ויהלומים, יש הבדל של 44 מיליון דולר בתרומתם לגידול היצוא בין שתי השנים האחרונות: בעוד שב-1969 הם תרמו 23 מיליון דולר לגידול היצוא, הרי ב-1970 היתה תרומתם שלילית, בשיעור של 21 מיליון דולר. כלל היצוא, פרט לשני מוצרים אלה גדל ב-1970 ב-17 אחוזים בדומה לשיעור הגידול ב-1969.

לעומת ההתפתחות במוצרי היצוא המובהקים מציינת מגמת עלייה מהירה ועקבית את הקבוצה הרחבה של מוצרי היצוא התעשייתי, להוציא כמה קבוצות מיוחדות. עלייה זו, העומדת על 20 אחוזים ומעלה במונחים כמותיים בשלוש השנים האחרונות, משקפת בראש וראשונה את השפעת

לוח ג' - 9

יצוא המוצרים נטו לפי קבוצות 1965 עד 1970

(מחירים שוטפים)

משקל בתוספת היצוא				העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת				1970	1969	1968	1967	1966	1965	
1970	1969	1968	1967	1970	1969	1968	1967							
(אחוזים)				(אחוזים)				(מיליוני דולרים)						
יצוא חקלאי														
-18.7	3.5	3.1	42.1	-8.9	3.1	3.6	14.2	83.0	91.1	88.4	85.3	74.7	71.2	הדרים
15.3	1.1	-4.0	15.5	68.8	10.3	-32.0	43.8	16.2	9.6	8.7	12.8	8.9	7.3	מוצרי לול וכותנה
23.4	2.8	5.3	-4.8	59.1	14.0	56.3	-11.1	27.2	17.1	15.0	9.6	10.8	7.6	שאר מוצרי חקלאות
20.0	7.4	4.4	52.8	7.3	5.1	4.1	14.1	126.4	117.8	112.1	107.7	94.4	86.1	סך הכול
יצוא תעשייתי														
-29.0	26.8	36.4	-27.0	-5.8	10.6	23.4	-4.1	203.0	215.5	194.8	157.9	164.7	131.8	יהלומים
11.4	6.2	2.9	-22.2	12.7	14.1	9.4	-15.4	43.4	38.5	33.7	30.8	36.4	30.3	מחצבים וגרוטאות
								14.6	15.0	11.6	10.4	12.2	(8.5)	מזה: צמנט נחושת
								4.8	7.5	6.0	4.6	4.4	(2.9)	פוספטים
								2.5	2.5	1.3	2.0	4.5	(3.1)	גרוטאות
								21.0	13.2	13.5	13.6	12.9	(13.3)	אשלג
36.4	21.8	11.6	25.4	19.5	26.5	22.7	14.1	96.3	80.6	63.7	51.9	45.5	40.6	טכסטיל והלבשה
5.8	7.9	1.3	24.2	7.7	23.5	5.2	32.1	35.1	32.6	26.4	25.1	19.0	18.6	מוצרי פרי הדר
-3.9	-3.1	1.7	2.0	-10.9	-13.3	10.4	3.2	13.9	15.6	18.0	16.3	15.8	10.3	כימיקלים אחרים
-13.5	-3.0	18.1	-11.1	-24.1	-8.8	230.0	-25.9	18.3	24.1	26.4	8.0	10.8	9.9	מוצרי מתכת אחרים
-2.1	-2.1	2.8	15.4	-12.9	-18.6	48.2	222.2	6.1	7.0	8.6	5.8	1.8	2.2	תעשיה אוירית

היצוא התעשייתי, 1967 עד 1970

(מיליוני דולרים, מחירי 1968)

1970	1969	1968	1967	
196.1	202.2	194.8	158.6	יהלומים
42.1	36.5	33.7	30.8	מחצבים
95.3	77.7	63.7	51.1	טכסטיל והלבשה
33.1	32.0	26.4	21.9	מוצרי פרי הדר
14.0	17.4	18.0	16.4	כימיקלים אחרים
16.5	22.6	26.4	7.8	מוצרי מתכת אחרים
5.9	6.6	8.6	5.8	תעשייה אורית
9.3	7.3	5.5	2.2	תעשיית שמנים
156.1	128.8	104.0	84.1	שאר מוצרי תעשייה
568.4	531.1	481.4	378.7	סך כל התעשייה

הגידול הכמותי

(אחוזים)

-3.0	3.8	22.8	יהלומים
15.3	8.3	9.4	מחצבים
22.6	21.9	24.7	טכסטיל והלבשה
3.4	21.2	20.5	מוצרי פרי הדר
-19.5	-3.3	9.8	כימיקלים אחרים
-27.0	-14.4	238.5	מוצרי מתכת אחרים
-10.7	-23.3	48.3	תעשייה אורית
27.4	32.7	150.0	תעשיית שמנים
21.2	23.8	23.7	שאר מוצרי תעשייה
7.0	10.3	27.1	סך כל התעשייה

העלייה הניכרת ברווחיות היצוא התעשייתי בשנים האחרונות. הגורם העיקרי בעליית הרווחיות הוא העלאת תמריצי היצוא. גורם משני הוא תהליך עליית מחירי היצוא בחו"ל. גורם נוסף שהביא לשיפור כושר התחרות של היצוא הישראלי הוא העלייה המתמדת בהוצאות השכר בארצות התעשייה המפותחות, וכן עליית המחירים שם, גורם זה לא בא בהכרח לידי ביטוי מלא באינדיקטורים שעליהם מבוסס חישוב הרווחיות.

השיפור ברווחיות נמשך גם ב-1970, כתוצאה מההעלאה המצטברת הניכרת בתמריצי היצוא (בפברואר ובאוגוסט), אם כי יתכן שבחודשים הראשונים של השנה, שבהם חלה קפיצה בהוצאות השכר, עלולה היתה להיווצר מגמת הרעה יחסית. גורם אחר הוא השפעת התחרות מצד הביקוש המקומי שנעשתה כנראה אפקטיבית יותר עם העלייה בניצולת גורמי הייצור במשק. ביצוא התעשייתי, פרט ליהלומים, ניכרת החשת מגמת העלייה בחדשים האחרונים, אולם בגלל הפיגור בהשפעת תמריצי היצוא החדשים מחדש אוגוסט, אפשר ליהס התפתחות זו רק באופן חלקי לתמריצים אלו.

לוח ג' - 11

היצוא * והערך המוסף ביצוא

(מיליוני דולרים)

המשקל בתוספת הערך המוסף 1970	המשקל בערך המוסף 1969	המשקל בתוספת היצוא 1970	המשקל ביצוא 1969	הערך המוסף						היצוא						
				1970	1969	1968	1967	1966	1965	1970	1969	1968	1967	1966	1965	
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)						(מיליוני דולרים)						
-24.4	22.4	-18.6	13.6	62.9	71.1	68.7	67.5	60.1	56.7	83.0	91.1	88.4	85.5	74.9	71.3	הדרים
52.7	5.8	38.5	4.0	36.1	18.4	19.9	18.5	16.6	11.8	43.4	26.7	23.8	23.0	20.2	14.9	חקלאות אחרת
1.1	10.2	-29.0	32.1	32.9	32.5	30.1	25.2	27.1	24.0	202.9	215.5	194.1	157.9	165.1	131.9	יהלומים
13.7	10.8	36.2	12.0	38.8	34.2	29.4	23.5	21.0	19.9	96.3	80.6	63.7	52.3	44.9	40.3	טכסטיל
8.3	10.1	11.3	5.7	34.8	32.0	27.6	25.2	25.1	20.0	43.4	38.5	33.7	30.8	29.8	24.2	מחצבים
5.1	6.6	5.8	4.9	22.7	21.0	17.3	16.0	12.7	12.5	35.1	32.6	26.4	24.0	19.0	18.6	מוצרי פרי הדר
43.5	34.1	56.0	27.7	122.9	108.3	97.5	67.3	62.1	53.4	210.0	185.7	163.1	119.8	113.9	98.5	תעשייה אחרת
סך כל המוצרים																
100.0	100.0	100.0	100.0	351.1	317.5	290.5	243.2	224.8	198.3	714.1	670.7	593.2	493.4	467.9	399.9	מתפוקה
סך הכול תעשייה,																
				219.2	195.5	171.8	132.0	121.0	105.9	384.8	337.4	286.9	227.0	207.7	181.7	פרט ליהלומים

* אין התאמה מלאה בין לוח זה ללוח ג' 10 כיון שנתוני לוח זה נלקחו ממקור שונה של לוח ג' 10.

לוח ג' - 12

הגידול * ביצוא ובערך המוסף, 1966 עד 1970

(אחוזים)

גידול הערך המוסף במחירים שוטפים					גידול היצוא במחירים שוטפים					הגידול הכמותי בערך המוסף					הגידול הכמותי ביצוא					
1970	1969	1968	1967	1966	1970	1969	1968	1967	1966	1970	1969	1968	1967	1966	1970	1969	1968	1967	1966	
-11.5	3.5	1.8	12.3	6.0	-8.9	3.0	3.4	14.2	5.0	-3.8	-2.6	12.3	19.3	1.9	-3.6	-2.6	12.2	19.8	1.6	הדרים
96.2	-7.6	7.6	11.4	40.7	62.5	12.2	3.5	13.9	35.6	100.3	-5.6	5.4	12.0	34.6	64.0	13.0	2.2	14.4	31.7	חקלאות אחרת
1.2	8.0	19.5	-7.0	12.9	-5.9	11.0	22.9	-4.4	25.2	-2.8	6.5	20.0	-5.3	10.3	-2.5	4.2	22.3	-6.1	10.4	יהלומים
13.5	16.3	25.1	11.9	5.5	19.5	26.5	21.8	16.5	11.4	21.7	12.9	26.4	10.5	3.8	22.5	22.0	24.7	18.3	10.3	טכסטיל
8.8	15.9	9.5	0.4	25.5	12.7	14.2	9.4	3.4	23.1	5.6	9.8	9.9	13.5	19.5	15.3	8.3	9.7	13.1	18.2	מחצבים
8.1	21.4	8.1	26.0	1.6	7.7	23.5	10.0	26.3	2.2	2.8	21.4	30.6	29.1	1.7	3.4	21.2	20.5	28.9	1.7	מוצרי פרי הדר
13.5	11.1	44.9	8.4	16.3	13.1	13.9	36.1	5.2	15.6	13.5	11.2	48.1	8.2	16.4	11.8	11.9	39.1	5.4	15.4	תעשייה אחרת
סך כל המוצרים																				
10.6	9.3	19.4	8.2	13.4	6.4	13.1	20.3	5.4	17.0	11.4	6.9	26.1	13.0	11.6	8.0	8.6	23.2	6.7	10.9	מתפוקה מקומית
סך כל התעשייה,																				
12.1	13.8	30.2	9.1	14.2	14.0	17.6	26.4	9.3	14.3	12.5	11.1	34.8	11.8	12.9	13.2	14.5	30.0	11.4	13.2	כלי יהלומים

* ראה הערה ללוח ג' 12.

שינויי השער האפקטיבי ביצוא התעשייתי *** 1966 עד 1979

אוגוסט 1970	פברואר 1970	נובמבר 1967	מארס 1967	נובמבר 1966
----------------	----------------	----------------	--------------	----------------

א. באגורות לדולר מעל לשער הרשמי של תחילת התקופה — 3.0 ל"י לדולר

	50	*50		1.8	א' (עד 25%)
130	70	*60		10.5	ב' (26%-45%)
140	85	*70	(**34.5)	18.0	ג' (46%-65%)
165	105	*85	(**45)	25.5	ד' (66% ומעלה)

ב. באחוזים מעל לשער הרשמי של תחילת התקופה

	16.7	*16.7		0.6	א'
43.3	23.3	*20.0		3.5	ב'
46.7	28.3	*23.3	(**11.5)	6.0	ג'
55.0	35.0	*28.3	(**15.0)	8.5	ד'

* מזה 50 אגורות או 16.7 אחוזים כתוצאה מהפיחות.
** החל במארס 1967 נקבעו בתוך קבוצות ג' וד' קבוצות חלקיות של ענפי קידום וקבוצות מועדפות אחרות, שזכו לתמריצים גבוהים יותר משאר המוצרים הכלולים בקבוצה.
*** החישוב הכולל את השער הרשמי ואת התמריצים הישירים בלבד. תמריצים אלה היוו ב־1969 23.7 אחוזים מכלל מה שמוגדר כתמיכות יצוא במסגרת התקציב. אולם בניכוי התמיכות הספציפיות ליצוא חקלאי וליצוא טכסטיל הן היו 50.3 אחוזים. המחצית הנותרת מתפזרת על פני היצוא כולו, והיא מורכבת בחלקה הגדול מתמיכות שהקשר שלהן ליצוא השוטף הוא רופף ביותר.

א. מוצרי היצוא המובהקים ומוצרים מיוחדים אחרים

ביצוא הישראלי יש משקל ניכר לכמה מוצרי יצוא מובהקים, שבהם מצד אחד, אין השפעה ישירה של הביקוש המקומי, או שהשפעה זו מצומצמת יחסית, ומצד שני, יש בדרך כלל ליצוא הישראלי משקל ניכר בשוקי היצוא, והביקוש העומד לפניו הוא בעל גמישות נמוכה. בנסיבות אלה יש לשינויים בביקוש בחו"ל השפעה מכרעת על התפתחות היצוא. השינויים הקובעים את רוחיות היצוא מצד השער האפקטיבי ורמת ההוצאות ממלאים כאן בטווח הקצר לא יותר מתפקיד משני. ב־1970 אפיינה את היצוא של מרבית המוצרים הללו ירידה, שבכל מקרה היתה נעוצה בסיבות ספציפיות, אולם הביקוש בחו"ל מילא בדרך כלל תפקיד מרכזי.

ביצוא ההדרים היתה 1970 שנה של ירידה בכמות וירידת מחירים גדולה שהביאו לירידה של 9 אחוזים בערך היצוא וירידה של 11 אחוזים בערך המוסף. התפתחות זו באה לאחר שנה שבה היתה ירידה בכמות שלוותה בעליית מחירים. בשל המשקל הניכר של המשק הישראלי בשוקי היצוא העקריים, עומד כאן היצוא הישראלי לפני ביקוש בעל גמישות נמוכה יחסית למוצרי יצוא אחרים, אולם היצוא הישראלי אינו התורם היחיד לשינויי הכמות וע"י כך לשינויי המחירים בשוקי היצוא, ואין בידי המשק הישראלי שליטה על מחירי יצוא זה.

יצוא הדריים					
1970	1969	1968	1967	1966	
(אחוזים)					
-3.6	-2.7	12.2	19.8	1.8	השינוי הכמותי
-6	6	-9	-5	3	שינוי המחירים
-8.9	3.0	3.4	14.2	4.9	שינוי הערך

תנודות ההצע (ובשל אופיו של המוצר יש משמעות לא רק להצע השנתי אלא גם לצורת התחלקותו על פני התקופה) ותנודות המחירים כאן הן גדולות לא רק משנה לשנה אלא גם בתוך גבולות אותה עונה. הקרבן העיקרי של ירידת המחירים היה הערך המוסף ביצוא. בשל ירידת המחירים, היתה ירידה של 4 אחוזים בערך המוסף במונחים כמותיים מלווה בירידה של 12 אחוזים בערך המוסף במחירים שוטפים — כלומר, הערך המוסף ליחידת יצוא, במונחים כמותיים ירד ב־8 אחוזים.

במוצר היצוא המובהק השני בחשיבותו מבחינת התרומה לערך המוסף — היהלומים — היה הגורם המכריע בהתפתחויות הביקוש בשוק היצוא. הירידה של 6 אחוזים ב־1970 היא תוצאה של ירידה בביקוש בשוק היצוא העיקרי — ארה"ב — וגלגולה של השפעה זו אל שאר השווקים בצורת היווצרות עודפי היצע בהם. ראשיתה של הירידה חלה ב־1969 והיא התבטאה אז בירידת שיעור הגידול של היצוא ביותר ממחצית. הביקוש ליהלומי נוי, שהם מצרך ראווה מובהק, רגיש לשינויים ברמת ההכנסה, בעיקר בשכבות ההכנסה הגבוהות, והרפיון הכלכלי בארה"ב בשנתיים האחרונות וכן ירידת השערים בבורסה שגרמה הפסדי הון התבטאו בירידת הביקוש ובירידת מחירי היהלומים¹.

השפל בשוק היהלומים התבטא גם בירידת מחירי יהלומי הגלם. בשוק זה יש אמנם שליטה רבה לגוף כמעט מונופוליסטי — סינדיקט היהלומים הלונדוני — ומחירי הסינדיקט נשארו ללא שינוי לאחר העלאות בשתי השנים הקודמות, אולם ירידה חלה במחירי ההצע ממקורות משניים. הירידה במחירי יבוא יהלומי הגלם למשק הישראלי משקפת את הגדלת חלקם של המקורות המשניים ביבוא לישראל.

יצוא היהלומים לא זכה בשנים הקודמות לתמריצי יצוא ישירים. בפברואר 1970, עם העלאת התמריצים הכללית, הונהגו תמריצים ישירים גם לענף זה. השיעור שנקבע היה 7 אג' לדולר יצוא ברוטו (שהן כ־35 אג' לדולר ערך מוסף לפי החישובים המקובלים). באוגוסט 1970 הוכפלו התמריצים.

ענף היהלומים הוא הדוגמא הקיצונית למוצר יצוא מובהק. התפוקה מיועדת למעשה כולה ליצוא. אין מקום לתחלופה בין שיווק מקומי לבין היצוא, ואין בעיה של תחרות מצד הביקוש המקומי. התשומות הקנויות הן כמעט במלואן תשומות יבוא, והקשר של הענף אל ההתפתחויות במשק הוא רופף; החוליה המקשרת היחידה היא הצורך להתחרות עם ענפים אחרים על השגת עובדים. תכונה נוספת המיוחדת את הענף היא העובדה שלמשק הישראלי יש מעמד מכריע, באותם סוגי היהלומים שהוא מייצר, ולכן הביקוש העומד בפני המשק הוא פחות גמיש בהרבה מאשר ביצוא התעשייתי בכללו.

דוגמא אחרת למוצרי יצוא מובהקים הם המחצבים. גם כאן אין הביקוש המקומי ממלא כל תפקיד. בניגוד ליהלומים יש כאן משקל נכבד להשקעות בנכסים קבועים, ולכן גם שינויים

¹ במדידת השינויים במחירי היהלומים יש ליקויים חמורים, ומשום כך יש להתייחס בהסתייגות הן לנתונים על השינויים במחירי היהלומים המלוטשים ויהלומי הגלם והן לנתוני הערך המוסף הנגזרים מהם.

ניכרים בשכר ובהוצאות שוטפות אחרות אין בהם כדי להשפיע הרבה על הכדאיות בטווח הקצר. הגורם הקובע את התפתחות היצוא הוא הביקוש בחו"ל ושינויי המחירים המלווים אותו. כאן חלה ירידה במחירי צמנט נחושת, שהשתקפה בירידת ערך היצוא, ועלייה קלה במחירי האשלג לאחר מגמת הירידה התלולה בשנים הקודמות.

מוצר יצוא נוסף בקבוצה זו הוא מוצרי פרי הדר. גם כאן עיקר התפוקה מופנית ליצוא, והמשק הישראלי הוא בעל משקל ניכר בשוקי היצוא. לגבי מוצר זה קיימת מגבלת הצע בלתי גמישה, בטווח הקצר הענף קולט למעשה את עודפי הפרי שאינם מופנים לשני היעודים המועדפים: היצוא והשיווק המקומי של פרי טרי. שיעור העלייה הנמוך ביצוא ב-1970 משקף את אי-הגידול בכמויות הפרי שהופנו לעיבוד (שהצד האחר שלו הוא הגדלת אחוז הבררה והורדת האיכות ביצוא הפרי הטרי שהיתה בין הגורמים לירידת המחירים הגדולה ביצוא ההדרים).

ולבסוף יש לציין בקטיגוריה זו שתי קבוצות של מוצרי יצוא המושפעות ע"י גורמים מיוחדים, בחלקם לא כלכליים: יצוא התעשייה הצבאית והתעשייה האווירית. בשתי קבוצות אלה חלה ירידה ניכרת בשתי השנים האחרונות ברציפות. גראה שלעליית הביקוש המקומי היה חלק מכריע בכך.

ב. היצוא התעשייתי האחר

בניגוד למוצרי היצוא המובהקים, קיימת ביצוא קבוצה רחבה, שבה מיוצגת מרבית התעשייה הישראלית, והכוללת מוצרים המופנים הן ליצוא והן לשוק המקומי. קבוצה זו ("שאר מוצרי התעשייה" בלוח ג'-10) עמדה בסימן גידול מהיר ועקבי במשך כל השנים האחרונות. הגידול המהיר שהחל בתקופת המיתון הוחש בשנים האחרונות. במונחים כמותיים גדל היצוא של קבוצה זו ב-1970 ב-21 אחוזים, לאחר גידול של 24 אחוזים בשתי השנים הקודמות. הגידול המהיר הביא לעליית משקלה של קבוצה זו ביצוא המוצרים מכ-15 אחוזים ב-1966 לכ-23 אחוזים ב-1970. במונחי ערך מוסף מגיע משקלה של קבוצה זו ליותר מרבע. הגורם המכריע בגידול היצוא של הקבוצה הוא השינוי המצטבר הניכר ברווחיות היצוא

לוח ג'-14

היצוא התעשייתי לפי גודל התמיכה, 1969 *

(נתונים מוקדמים מיליוני דולרים)

קבוצה **א'	קבוצה ב' (אג' 10)	קבוצה ג' (אג' 20)	קבוצה ד' (אג' 35)	קבוצה ה' (אג' 55)	סך הכול
0.4	40.7	5.1	49.0	0.9	96.1
244.8					244.8
14.1					14.1
2.6					2.6
4.4		18.6	24.7	226.8	272.5
					פסולת גרוטאות, חפצים אישיים, חבילות
11.2					דאר, אוספים, סרטי קולנוע וכו'
275.5	40.7	23.7	73.7	227.7	641.3
					סך הכול
					שאר היצוא התעשייתי —
0.3	—	6.8	9.1	83.3	100.0
					התפלגות באחוזים

* שיעור התמריצים מתייחס למצב בתחילת שנת 1970, נתוני היצוא — לשנת 1970 כולה.

** על קבוצה א' אין חלים תמריצים אחדים, חלק מהמוצרים אינם זכאים לכל תמריץ, ואילו על אחרים (בעיקר יהלומים וסרטי קולנוע חלים הסדרים מיוחדים.

לוח ג' 15

אינדיקטורים לרווחיות היצוא התעשייתי *

1970		1969	1968	1967		1966		1965	
מחירי היצוא ליצואן									
השינוי במחירים פו"ב (אחוזים)									
מדד (1964=100)									
שער החליפין האפקטיבי **									
אוגוסט	פברואר			נובמבר	ינואר	נובמבר	מארס	ינואר	
14.8	5.2	—	—	18.2		5.0	3.5		—
165.1	143.8	131.5	127.0	129.6	109.5	111.5	103.5	100	100
השינויים באחוזים									
מדד 1964=100									
המחיר ליצואן									
מדד									
165.1	143.8	131.5	127.0	129.6	109.5	111.5	106.5	103	102
המחירים בשוק המקומי									
השינוי באחוזים									
מדד									
עד אוגוסט	כל השנה								
7.1	4.0	2.1	2.3	1.2		4.8		3.9	
***123.3	119.7	115.1	112.7	110.2		108.9		103.9	
מחירי תשומות יבוא (מוצריאם)									
מחירי יבוא סי"פ									
השינוי באחוזים									
מדד									
2	4	-3	—			1		2	
106	104	100	103			103		102	

אוגוסט		נובמבר								
20.9	—	—	—	16.7		—	—	—	השינוי באחוזים	
140.0	116.7	116.7	116.7	116.7		100	100		השער האפקטיבי	
148.4	123.7	121.3	116.7	120.2	103	103	102		מדד	
									המחיר ליבואן : מדד	
									הוצאות השכר ליחידת תפוקה	
	13.8	3.4	1.0	4.0		17.8	17.7		השכר לשעת עבודה אחוז השינוי	
	171.4	152.2	145.6	144.2		138.7	117.7		מדד (1964=100)	
	5.5	4.5	8.1	5.7		4.4	9.3		אחוז שינוי	
	143.8	136.3	130.4	120.6		114.1	109.3		התפוקה לשעת עבודה	
									מדד	
									הוצאות השכר ליחידת תפוקה	
	7.9	-1.0	-6.6	-1.6		12.8	7.7		אחוז שינוי	
	119.2	110.5	111.7	119.6		121.5	107.7		מדד	
									סיכום	
									מדד מחירי היצוא	
165.1	143.8	131.5	127.0	129.6	109.5	111.5	106.5	103	102	ליצואן
										מדדי מחירי התשומות
148.4	123.7	121.3	116.7	119.6			121.5		107.7	גבוה
117.0	119.2	110.5	111.7	103			103		102	נמוך
										מדד מחירי היצוא ליצואן בהשוואה
***134	120	114	112.5	117.5	99	102.5	98	94.5	98	למחירים בשוק המקומי (1964=100)

* היצוא התעשייתי פרט ליהלומים, טכסטיל ומחצבים.
 ** החישוב כולל את השער הרשמי ואת התמריצים הישירים לקבוצה ד' (המקיפה 84 אחוזים מכלל היצוא התעשייתי הנידון כאן).
 *** עיקר עליית מדד המחירים הסיטוניים לאחר אוגוסט 1970 נובעת מהיטל היבוא ואינה מייצגת עלייה במחירים ליצואן.

גידול * שוקי היצוא בישראל, 1964 עד 1970

סך הכול	אחרות	ארצות מפותחות	
12.1	1.7	13.8	1964
10.0	23.1	7.8	1965
8.8	13.3	7.9	1966
4.0	2.0	4.4	1967
12.9	11.3	13.2	1968
12.1	8.5	12.7	1969
13.1	10.5	13.6	** 1970

* כמודד לגידול השוק שימשו שיעורי הגידול ביבוא של ארצות הייעוד כשהם משוקללים לפי חלקה של כל ארץ ביצוא הישראלי (למעט יהלומים).
 ** לגבי חלק מהארצות ב-1970 מתייחסים הנתונים רק לחלק מהשנה.

התעשייתי בשלוש השנים האחרונות. הפיחות של נובמבר 1967 ושורה של העלאות בתמריצים הישירים בין אפריל 1966 לאוגוסט 1970 הביאו לעליית השער האפקטיבי ביצוא בשיעורים שבין 43 אחוזים ל-55 אחוזים (ראה לוח ג'-15). היצוא התעשייתי, פרט לטכסטיל, יהלומים ודלק, מרוכז במידה רבה (83 אחוזים) בקבוצה המקבלת את התמריצים הגבוהים (ראה לוח ג'-14). שתי השנים האחרונות היו גם שנים של עליות מחירים ביצוא פו"ב (7-8 אחוזים¹). מאז 1966, שבה הוחל במדיניות עידוד היצוא ע"י תמיכות ישירות, חלה איפוא לגבי רוב היצוא התעשייתי (השייך לקבוצת התמריצים העליונה) עלייה של יותר מ-60 אחוזים במחיר ליצואן (ראה לוח ג'-16). אם אין מביאים בחשבון את ההעלאה האחרונה של אוגוסט 1970, שהשפעתה על היצוא טרם באה לידי ביטוי בשנה הנידונה, מגיעה העלייה המצטברת במחיר ליצואן ליותר מ-40 אחוזים.

שיעור זה גבוה במידה ניכרת הן מהעלייה בהוצאות והן מהעלייה במחירים המקומיים. העלייה במחירים המקומיים במשך התקופה הגיעה למחצית משיעור העלייה במחירי היצוא ליצואן. מאז 1966 ועד ערב העליות האחרונות באוגוסט 1970 חלה עלייה יחסית של 25 אחוזים במחירי היצוא לעומת המחירים המקומיים.

עליית מחירי היצוא היא לא פחות בולטת בהשוואה לרמת ההוצאות. הנתונים הקיימים אינם מאפשרים לבנות מדד של מחירי התשומות, אולם השינויים במחירי מרכיבי התשומות השונים הם כאלה, שלפי כל שקלול אפשרי מגיעה העלייה במחירי התשומות במשך התקופה שמאז 1965 לכמחצית העלייה במחירי היצוא ליצואן. ושוב, העלייה היחסית במחירי היצוא לעומת רמת ההוצאות גבוהה הרבה יותר בתקופה שמאז הפיחות של סוף 1967.

ההשוואות שהובאו לעיל מתייחסות כאמור לקבוצה העיקרית ביצוא התעשייתי, הנהנית משיעורי התמריצים הגבוהים. חלוקת היצוא לקבוצות מבוססת על אחוז הערך המוסף ביצוא. אולם הנתונים על התפלגות היצוא מעידים שגם הקבוצה העליונה מקיפה תחום פיזור ניכר של שיעורי ערך מוסף, ונכללים בה לא מעט מוצרים שאחוז הערך המוסף בהם נמוך בהרבה מהאומדן הרשמי. קיומו של הפרש בין השער האפקטיבי ליצוא ולמרכיב היבוא ביצוא, וכן קיום הבדלים גדולים במשקל מרכיב היבוא במוצרי היצוא השונים, פירושם שהעלייה בתמורה לערך המוסף ביצוא (ולגבי הפרש נתון בין השער ליצוא ולמרכיב היבוא) גדולה יותר ככל שהערך המוסף ביצוא קטן יותר. שיטה כגון זו יש בה איפוא עיוות מבחינת המשק: העידוד ליצוא גדול יותר ככל

¹ היצוא התעשייתי פרט ליהלומים, טכסטיל המחצבים.

השכר לשעת עבודה בתעשייה בישראל ובארצות התעשייה מפותחות, 1963 עד 1970

היחס בין רמת השכר בישראל לשכר בארצות התעשייתיות	השכר לשעת עבודה במדינות התעשייתיות*		השכר לשעת עבודה בישראל		
	גידול אחוז	מדד	אחוז גידול	מדד	
100		100		100.0	1963
101.7	8	108	9.8	109.8	1964
111.4	7	116	17.7	129.2	1965
123.7	6	123	17.8	152.2	1966
121.8	6	130	4.0	158.3	1967
114.2	8	140	1.0	159.9	1968
109.5	8	151	3.4	165.3	1969
109.2	11	167	10.3	182.3	{ 1970
**112.6			**13.8	**188.1	

* הנתונים מתייחסים ל-11 ארצות התעשייה הגדולות, כשהמשקלים הם חלקן של ארצות אלה ביצוא הכללי של הקבוצה.
** הסדרה כולה מתייחסת לשכר, פרט לתשלומים נלווים. לגבי השני מהקדמות ניתן לומר, שאין הפרש מהותי בינה לבין הסדרה הכוללת את התשלומים הנלווים (לפי הערכה יתכן הפרש של עד חצי אחוז, לגבי ישראל. אולם ב-1970 שיעור העלייה של השכר הכולל את התשלומים הנלווים גבוה יותר ב-3-4 אחוזים מאשר עליית השכר ללא תשלומים נלווים.

שערך המוסף ביצוא נמוך יותר¹. כדי לצמצם עיוות זה, הנובע מהפרשים בשער האפקטיבי לגבי היצוא ומרכיב היבוא, נקבעו רמות שונות של תמריצים, בהתאם לאחוז הערך המוסף ביצוא. אולם הנתונים על התפלגות היצוא לפי שיעורי התמריץ עשויים ללמד שהסדר זה לא היה אפקטיבי. עם ההעלאה האחרונה של התמריצים באוגוסט 1970 שהיתה מלווה גם בהעלאת השער האפקטיבי ביבוא, צומצם ההפרש בין השערים האפקטיביים ליצוא ולמרכיב היבוא ב-10 עד 15 אגורות. (במונחים יחסיים צומצם הפרש השערים לגבי קבוצת התמריצים העליונה מ-16 אחוזים ל-11 אחוזים) שינוי זה נעשה איפוא בכיוון של צמצום עיוותים בעידוד היצוא.

4. היבוא והייצוא של שירותים

בחשבון השירותים חל עיקר הגידול בגירעון מאז 1967. אולם גידול זה נובע כולו מסעיף אחד: היבוא הבטחוני, יבוא זה הוכפל ב-1970 והגיע ליותר מ-600 מיליון דולר לעומת רמה ממוצעת של 100 מיליון דולר בחמש השנים שקדמו למלחמת ששת הימים. חשבון השירותים, פרט ליבוא הבטחוני, על בסיס יבוא המוצרים ס"פ, הוא מאוזן בקירוב, תוך תנודות לא גדולות בין יתרה חיובית לשלילית. ב-1970 היה בחשבון שירותים זה, פרט לעסקות עם השטחים, עודף של 14 מיליון דולר לעומת גירעון של 9 מיליון ב-1969. האיזון, משקף מגמות מנוגדות שחלו בשנים האחרונות בכמה סעיפים: עלייה תלולה בגירעון בסעיף שירותי הון מצד אחד, ולעומת זאת הגדלת היתרה החיובית בשני סעיפים אחרים: שירותי תחבורה ותיירות.

¹ לדוגמא, לפי שיעורי התמריצים של פברואר 1970, שני מוצרים הכלולים בקבוצה ד' שבאחד מהם הערך המוסף הוא 70 אחוזים ובשני — 40 אחוזים. פירושו של התמריץ האחד ליצוא פו"ב הוא שהשער האפקטיבי לערך המוסף במוצר הראשון הועלה ב-22 אחוזים בעוד שלגבי המוצר השני — ב-39 אחוזים.

לוח ג' - 18

יבוא ויצוא שירותים, 1965 עד 1970

(מיליוני דולרים)

1970	1969	1968	1967	1966	1965	
						א. פרט לשטחים
						תחבורה
262	214	200	161	158	148	זכות
165	137	129	100	103	94	חובה
97	77	71	61	55	54	נטו
						תיירות
104	86	96	52	59	55	זכות
55	66	52	44	49	44	חובה
49	20	44	8	10	11	נטו
						ביטוח מטענים
8	8	7	4	4	4	נטו
						ביטוח אחר
-3	—	-11	-11	-5	-6	נטו
						שירותי הון
53	73	65	55	48	37	זכות
179	151	136	123	107	94	חובה
-126	-78	-71	-68	-59	-57	נטו
						שירותים אחרים
88	81	69	52	49	37	זכות
73	79	69	68	44	47	חובה
15	2	—	-16	5	-10	נטו
						ממשלה לנמ"א
28	33	33	31	25	20	זכות
54	71	46	41	43	37	חובה
-26	-38	-13	-10	-18	-17	נטו
						סך הכול פרט ליבוא
14	-9	27	-32	-8	-21	בטחוני נטו
						ב. יבוא בטחוני
-624	-334	-249	-283	-116	-110	
-610	-343	-222	-315	-124	-131	
						ג. שטחים
-14	-1	-6	-17			סך הכול
-624	-344	-228	-332	-124	-131	מאזן השירותים

השינוי הבולט ביותר חל בסעיף שירותי הון. כאן קפץ הגרעון ב-1970 ב-50 מיליון דולר והסתכם ב-126 מיליון דולר. עלייה זו נבעה מעלייה ניכרת בתשלומי ריבית לחו"ל ומירידה רבה בהכנסות מריבית. בצד החובה חלה עלייה של 20 אחוזים בתשלומי ריבית על הלוואות, המשקפת את הגידול המהיר במצבת החובות של המשק, וכן את העלייה הכללית בשערי הריבית בשנים האחרונות. תשלומים אלה הסתכמו ב-128 מיליון דולר והגיעו לרמה כפולה מאשר ארבע שנים קודם לכן. עלייה רבה חלה ב-1970 גם בתשלומי ריבית על פיקדונות, והיא משקפת את הרחבת פעילותו של סקטור הבנקאות המקומי בגיוס כספים באמצעות פיקדונות מחו"ל.

יצוא שירותים, 1965 עד 1970

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת						יצוא שירותים												
1970	1969	1968	1967	1966	1965	1970	1969	1968	1967	1966	1965	1970	1969	1968	1967	1966	1965	
(אחוזים)						(מיליוני דולרים)												
22.0	7.1	24.5	2.0	6.6	17.0	47.2	14.2	39.4	3.1	9.7	21.5	261.6	214.4	200.2	160.8	157.7	148.0	סך כל התחבורה
6.5	-6.7	25.1	5.1	-2.8	15.2	(3.3)	(-3.6)	(10.9)	(2.1)	(-1.2)	(5.6)	(54.0)	(50.7)	(54.3)	(43.4)	(41.3)	(42.5)	מזה : הובלת נוסעים
32.2	11.5	23.8	-0.8	7.8	18.3	(41.3)	(13.2)	(22.1)	(-0.7)	(6.7)	(13.4)	(169.5)	(128.2)	(115.0)	(92.9)	(93.6)	(86.8)	הובלת מטענים
הכנסות אחרות																		
7.3	14.9	26.1	7.5	21.9	15.4	(2.6)	(4.6)	(6.4)	(1.7)	(4.1)	(2.5)	(38.1)	(35.5)	(30.9)	(24.5)	(22.8)	(18.7)	מתובלה
20.6	-10.7	83.9	-11.7	7.5	0.4	17.7	-10.2	43.8	-6.9	4.1	0.2	103.5	85.8	96.0	52.2	59.1	55.0	נסיעות חו"ל
17.7	38.8	16.9	4.8	21.8	11.4	17.5	27.6	10.3	2.8	10.4	4.9	116.3	98.8	71.2	60.9	58.1	47.7	ביטוח
-27.8	11.5	20.0	13.1	30.6	28.6	-20.2	7.5	10.9	6.3	11.3	8.2	52.7	72.9	65.4	54.5	48.2	36.9	שירותי הון
-15.7	1.8	6.2	22.8	23.8	-4.3	-5.2	0.6	1.9	5.7	4.8	-0.9	28.0	33.2	32.6	30.7	25.0	20.2	ממשלה, לנמ"א
8.6	18.0	31.5	6.1	33.2	14.5	7.0	12.4	16.5	3.0	12.3	4.7	88.3	81.3	68.9	52.4	49.4	37.1	שירותים אחרים
10.9	9.8	29.8	3.5	15.2	12.6	64.0	52.1	122.8	14.0	52.6	38.6	650.4	586.4	534.3	411.5	397.5	344.9	סך כל השירותים
-11.0	7.2	233.6				-1.8	1.1	10.7	4.6			14.6	16.4	15.3	4.6			שטחים
10.3	9.7	32.1	4.7	15.2	12.6	62.2	53.2	133.5	18.6	52.6	38.6	665.0	602.8	549.6	416.1	397.5	344.9	סך כל השירותים

לוח ג' 20
יבוא שירותים, 1965 עד 1970

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת						1970	1969	1968	1967	1966	1965	1970	1969	1968	1967	1966	1965	
1970	1969	1968	1967	1966	1965													
(אחוזים)						מיליוני דולרים												
20.0	6.5	29.0	-3.0	9.9	12.5	27.5	8.4	28.9	-3.0	9.3	10.4	164.6	137.1	128.7	99.8	102.8	93.5	סך כל התחבורה
																		מזה :
3.4	11.5	13.8	-7.4	19.2	3.3	(0.6)	(1.8)	(1.9)	(-1.1)	(2.4)	(0.4)	(18.1)	(17.5)	(15.7)	(13.8)	(14.9)	(12.5)	הובלת נוסעים
22.5	5.8	31.4	-2.2	8.5	14.1	(26.9)	(6.6)	(27.0)	(-1.9)	(6.9)	(10.0)	(146.5)	(119.6)	(113.0)	(86.0)	(87.9)	(81.0)	הוצאות הובלה אחרות
-16.7	27.5	17.5	-9.9	11.7	17.2	-11.0	14.2	7.7	-4.8	5.1	6.4	54.9	65.9	51.7	44.0	48.8	43.7	נסיעות לחו"ל
22.0	21.5	11.0	12.6	21.6	20.7	20.1	16.2	7.5	7.6	10.7	8.5	111.6	91.5	75.3	67.8	60.2	49.5	ביטוח
18.4	11.0	10.2	15.3	13.6	13.4	27.7	14.9	12.6	16.4	12.8	11.1	178.5	150.8	135.9	123.3	106.9	94.1	שירותי הון
-24.3	55.0	10.9	-3.3	15.1	-1.6	-17.2	25.2	4.5	-1.4	5.6	6.0	53.8	71.0	45.8	41.3	42.7	37.1	ממשלה, לגמ"א *
-7.3	14.2	0.6	54.4	-5.2	-8.8	-5.7	9.8	0.4	24.1	-2.4	-4.5	72.9	78.6	68.8	68.4	44.3	46.7	שירותים שונים
																		סך הכול (פרט
7.0	17.5	13.9	9.6	11.3	9.4	41.4	88.7	61.6	38.9	41.1	37.9	636.3	594.9	506.2	444.6	405.7	364.6	ליבוא בטחוני)
87.1	33.9	-12.0	144.0	5.2	20.6	290.7	84.5	-33.8	167.0	5.7	18.8	624.4	333.7	249.2	283.0	116.0	110.3	יבוא בטחוני
70.0	-17.9	-4.7				11.9	-3.7	-1.0	21.7			28.9	17.0	20.7	21.7			יבוא מהשטחים
																		סך כל
36.4	21.8	3.6	43.6	9.9	11.8	344.0	169.5	26.8	227.6	48.8	56.7	1,289.6	945.6	776.1	749.3	521.7	474.9	יבוא השירותים

* לא כולל יבוא ביטחוני.

התפתחות אחרת בסעיף זה היא הירידה בהעברת הכנסות מהשקעות ישירות לחו"ל. ב-1970 הסתכמו העברות אלה ב-19 מיליון דולר לעומת רמה של 25 מיליון דולר בשנים 1965/68. ירידה זו חלה בתקופה של התרחבות כלכלית ועלייה ברווחים והיא מלמדת, ודאי, על עלייה בשיעור ההשקעה החוזרת של רווחים. ניכרת כאן אותה התפתחות שחלה בהשקעות מחו"ל בעקבות הגדלת אמצעי עידוד ההשקעות.

בסעיף שירותי התחבורה חלה עלייה מהירה בשנים האחרונות הן בצד הזכות והן בצד החובה. בצד הזכות חלק הארי מההכנסות הן מהובלת מטענים, הסעיף השני בגודלו הוא הובלת נוסעים. צד החובה מורכב בעיקרו מההוצאות של חברות הספנות והתעופה בחו"ל (אספקה, תיקונים, תשלומי שכר, עמלות ותשלומי נמל שונים). העלייה המהירה בהכנסות משקפת מצד אחד את עליית המחירים הרבה המציינת את שירותי הספנות בשנים האחרונות, ואת הגידול שחל בכושר ההובלה של הצי, מצד שני. ב-1970 התבטא עיקר הגידול בהובלות בין נמלים זרים.

בסעיף התיירות חל גידול ניכר בעודף ההכנסות: מ-20 ל-50 מיליון דולר. בצד הזכות חל גידול במקביל להתרחבות בתנועת התיירות לארץ, לאחר הירידה שחלה ב-1969. בצד החובה חלה ירידה של 20 אחוזים והיא משקפת את השפעת קיצוץ ההקצבות לנוסעים לחו"ל שהונהגה במאי 1970 — מ-500 ל-250 דולר לאיש.

בסעיף הביטוח (פרט לביטוח מטענים) חלה בשנתיים האחרונות ירידה ביתרת החובה. בסעיף זה רשומים במאזן סכומים גדולים בצד הזכות ובצד החובה, אולם היתרה נטו היא קטנה, שכן יש למעשה קשר הדוק בין זרמי התקבולים והתשלומים: כנגד תשלומי פרמיות עומדים תקבולי תביעות ותקבולי הסכמים. הירידה ביתרת החובה נבעה, כנראה, מהאטה ניכרת בקצב ההתרחבות של עסקי חברות הביטוח הזרות. בארץ, ומהקטנה מכוונת של שיעור ביטוחי המשנה ע"י החברות

לוח ג' - 21

יבוא ויצוא שירותי הון

1970	1969	1968	1967	1966	1965	1964	1963	
								חובה
								השקעות ישירות
16.6	17.4	20.9	20.0	21.1	18.3	17.3	13.8	דיבידנדות ורווחים
2.2	3.1	4.5	3.5	2.1	6.5	3.4	2.7	ריבית
18.8	20.5	25.4	23.5	23.2	24.8	20.7	16.5	סך הכול
								רווחים שלא חולקו
5.2	5.2	4.0	4.3	5.2	4.8	4.4	4.0	
								השקעות אחרות
6.3	5.5	6.5	4.5	3.5	2.9	1.6	0.9	דיבידנדות ורווחים אחרים
20.7	14.1	12.3	8.9	8.2	8.1			ריבית על פיקדונות
127.5	105.5	87.7	82.1	66.8	53.5			ריבית אחרת
154.5	125.1	106.5	95.5	78.5	64.5			סך הכול
178.5	150.8	135.9	123.3	106.9	94.1			סך הכול חובה
								זכות
22.7	41.5	34.0	31.9	26.5	21.7			ריבית על פיקדונות
30.0	31.4	31.4	22.6	21.7	15.2			הכנסות אחרות
52.7	72.9	65.4	54.5	48.2	36.9			סך הכול

המקומיות בחו"ל. התפתחויות אלה התבטאו בגידול איטי בתשלומי הפרמיות, בעוד שבתקבולי התביעות חלה עלייה גדולה יותר, המשקפת את ההתרחבות המהירה של עסקי הביטוח ש החברות הזרות בעבר.

במאזן השירותים עם השטחים חל גידול בגירעון, והוא משקף בעיקר את העלייה הרבה בהכנסות עובדים מן השטחים במשק הישראלי.

5. חשבון ההון וההעברות¹

הקו העיקרי שאיפין את קשרי המשק הישראלי עם חו"ל — העלייה התלולה בגירעון בחשבון השוטף — בא לידי ביטוי בולט בגידול הרב בהלוואות מחו"ל, לשם מימון היבוא הבטחוני ובמקביל — בעלייה התלולה במצבת החובות של המשק. עלייה רבה חלה גם בהעברות החד-צדדיות. בחלקה קשורה עלייה זו בהגדלת התרומות למגבית על רקע המצב הבטחוני, ובחלקה היא תוצאה של גורמים אחרים: עלייה בתקבולי הפיצויים האישיים מגרמניה המשקפת הרחבה של תחולת חוקי הפיצויים ואת השפעת ייסוף המרק ב-1969; ועלייה בהעברות ע"י עולים, שהיא תוצאה של התרחבות העלייה מארצות הרווחה.

גורמים נוספים, שהשפעתם ניכרת בחשבון ההון בשנים האחרונות, חלקם תוך הדגשת-יתר ב-1970, הם, השינויים בשערי הריבית בעולם ובהפרשי הריבית בין שוקי הכספים בחו"ל לשוק הכספים המקומי, שהשפעתם משתקפת במגמות המציינות את תנועות ההון לזמן קצר; שינויי הציפיות לפיחות הבאים לידי ביטוי הן באשראי לחו"ל ומחו"ל והן בהשקעות של תושבי חוץ בישראל ובהשקעות ישראלים בחו"ל; וכן הרחבת פעילותו של הסקטור הבנקאי המקומי בעסקות פיננסיות עם חו"ל, דבר המתבטא בעלייה ניכרת בזרמים פיננסיים אל ומן המוסדות הבנקאיים וביתרות התחייבויותיהם ונכסיהם במטבע חוץ.

בצד העלייה הרבה בהעברות החד-צדדיות, בולטת עובדה אחרת, בעלת משמעות לא פחותה; הירידה של היקף ההעברות יחסית לגירעון בחשבון השוטף. בעוד שבארבע השנים, שקדמו לנקודת המפנה של 1967, עמדו ההעברות במוצק של 65 אחוזים מהגירעון (ראה לוח ג'-2), הרי מאז חלה מגמת ירידה בולטת, ובשתי השנים האחרונות הן הגיעו לשיעור של 52 אחוזים מהגירעון. ההפרש, שאינו מתכסה ע"י ההעברות, גדל איפוא לא מעט במונחים יחסיים, אולם משמעותו האמיתית בולטת יותר מתוך הגידול שחל בו במונחים מוחלטים: לעומת 170 מיליון דולר במוצק בשנים 1963 עד 1966 הוא הגיע ליותר מ-600 מיליון ב-1970; גידול פי 3.5. ראוי לציין עובדה נוספת בהקשר זה: בשנים 1963 עד 1966 מדובר בזרם העברות בעל מידה רבה של יציבות, תוך תנודות לא גדולות משנה לשנה; ואילו 1970 היתה שנה של הענות מיוחדת בתרומות על רקע המצב הבטחוני.

במקורות האחרים של מימון הגירעון חל שינוי הרכב ניכר, שגם הוא בעל משמעות לגבי המשק: בשנים שקדמו ל-1967 היוו ההשקעות מחו"ל מקור לא מבוטל ליבוא הון. בארבע השנים 1963-1966 הן היוו 25 אחוזים מהגירעון. בשנים האחרונות איבד למעשה מקור זה את חשיבותו — הוא הסתכם ב-3 אחוזים בלבד מהיקף הגירעון.

כתוצאה משתי התפתחויות הללו עלה חלקו של הגירעון שאינו מכוסה ע"י העברות והשקעות מ-10 אחוזים במוצק ב-1963-1966 ל-33 אחוזים ב-1967-1970 ול-44 אחוזים ב-1970. הזדקקות

¹ מאזן התשלומים ל-1970 כולל בצד החובה סעיף של טעויות והשמטות המסתכם ב-128 מיליון דולר. נוכח ממדיו אלה של הסעיף מאבדים יתר הסעיפים במאזן הרבה ממידת הוודאות שבהם, ודבר זה יש בו כדי להציב סייגים לניתוח התפתחויות מאזן התשלומים. מתוך טיב המקורות הסטטיסטיים נראה שעיקר הטעויות נוגעות לסעיפי ההון במאזן, ובייחוד להון לזמן קצר. דבר זה מתאשר גם מתוך נסיון העבר, המלמד שעיקר התיקונים בשלבים מאוחרים יותר נעשים בסעיפי ההון.

הגירעון, ההעברות והשבון ההון, 1965 עד 1970

(מיליוני דולרים)

1970	1969	1968	1967	1966	1965	
						(א) החשבון השוטף וההון לזמן ארוך
						הגירעון בחשבון השוטף
-1,260.9	-922.3	-679.7	-527.4	-444.9	-520.4	פרט לשטחים
+41.4	+53.5	+32.2	-4.1			הגירעון בחשבון השוטף עם השטחים
636.3	459.2	434.7	521.0	291.9	327.2	העברות חדי-צדדיות
						סך כל חשבון הסחורות
-583.2	-409.6	-212.8	-10.5	-153.0	-193.2	השירותים וההעברות
						הון לזמן ארוך
29.2	28.0	9.1	7.9	71.2	74.4	השקעות מחו"ל, נטו
135.6	63.3	78.0	171.5	11.3	33.3	מלווה העצמאות והפיתוח
343.0	53.9	35.1	35.8	41.1	51.9	הלוואות ממשלת ארה"ב
147.9	50.7	65.0	87.9	60.1	70.2	הלוואות אחרות
655.7	195.9	187.2	303.1	183.7	229.9	סך הכול
1,292.0	655.1	621.9	824.1	475.6	557.1	סך כל יבוא ההון
						סך הכול (א) : עודף יבוא ההון
+72.5	-213.7	-25.6	+292.6	+30.7	+36.7	על הגירעון בחשבון השוטף
						(ב) הסקטורים הלא-פיננסיים
+117.2	-24.9	+16.5	-52.8	-7.5	+65.8	אשראי לזמן קצר מחו"ל
						אשראי לחו"ל
-31.7	-29.2	-17.7	-8.3	-7.2	+1.7	אשראי מסחרי
-29.6	-2.7	-23.9	+16.3	-15.0	-23.9	נכסים אחרים לז"ק
-61.3	-31.9	-41.6	+8.0	-22.2	-22.2	סך הכול
+55.9	-56.8	-25.1	-44.8	-29.7	+43.6	סך הכול (ב)
						(ג) הסקטורים הפיננסיים
+168.6	+66.1	+46.0	+22.3	+15.3	+9.7	פקדונות זרים : בבנקים מסחריים
+2.7	+49.2	-11.4	-17.8	-5.6	+7.5	בבנק ישראל
+171.3	+115.3	+34.6	+4.5	+9.7	+17.2	סך הכול
						הלוואות לחו"ל
-69.0	+2.9	+5.4	-6.4	-2.3	-9.6	בבנקים המסחריים
+1.3	-1.4	+0.2	-1.3	-0.4	-0.7	בנק ישראל (כולל הסכמים מסחריים)
						זהב ויתרות בחו"ל
-21.1	+296.5	+93.8	-192.8	+35.3	-97.8	מוסדות מוניטריים מרכזים
-98.5	-105.4	-41.8	-19.3	-16.5	-8.0	מוסדות מוניטריים אחרים
-119.6	+187.1	+52.0	-212.1	+18.8	-105.8	סך הכול
	+30.7		-17.9			(ד) שינוי ערך היתרות כתוצאה משינוי שער
+15.1						(ה) זכויות משיכה מיוחדות
						סך הכול שינוי היתרות
-104.5	+217.8	+52.0	-230.0	+18.8	-105.8	כתוצאה מעסקות והעברות
+127.5	+64.1	+41.5	+14.6	+26.8	-18.6	סך הכול (א) עד (ה)
-127.6	-64.1	-41.5	-14.6	-26.8	+18.6	טעויות והשמטות *

* כולל סעיף מאזן בעסקות עם השטחים המופיע במאזן התשלומים בנפרד.

מאזן התשלומים, 1969 ו-1970

(מיליוני דולרים)

1970			1969			
נטו	חובה	זכות	נטו	חובה	זכות	
1,219.4	2,605.5	1,386.1	-868.8	2,157.1	1,288.3	א. סך הכול חשבון שוטף
						ב. העברות חד צדדיות
						העברות אישיות :
172.8	2.4	175.2	153.5	2.8	156.3	במזומן
-0.5	5.1	4.6	-1.3	6.4	5.1	בסחורות
200.8	—	200.8	137.9	—	137.9	פיצויים אישיים
						העברות ע"י מוסדות :
256.9	—	256.9	172.4	—	172.4	במזומן
2.8	—	2.8	2.2	—	2.2	בסחורות
2.7	—	2.7	-5.5	5.5	—	העברות בין ממשלתיות
635.5	7.5	643.0	459.2	14.7	473.9	סך הכול
-583.9	2,613.0	2,029.1	-409.6	2,171.8	1,762.2	סך הכול (א) + (ב)
						ג. העברות לזמן ארוך ובינוני
135.6	95.7	231.3	63.3	120.5	183.8	מילואות הפיתוח
-5.5	9.0	3.5	-0.1	6.5	6.4	הלוואות הבנק העולמי
8.7	9.3	18.0	9.1	7.6	16.7	הלוואות הבנק ליבוא ויצוא
334.3	33.9	368.2	44.8	42.8	87.6	הלוואות ממשלת ארה"ב
						הלוואות אחרות לזמן
153.4	123.3	276.7	50.8	74.2	125.0	ארוך ובינוני
29.2	55.1	84.3	28.0	61.3	89.3	השקעות מחו"ל נטו
655.7	326.3	982.0	195.9	312.9	508.8	סך הכול
						ד. תנועות הון לזמן קצר
-14.6	14.6	—	-91.8	91.8	—	התחייבויות לזמן קצר
-2.3	2.3	—	0.4	—	0.4	הסכמים מסחריים
-4.8	4.8	—	-3.3	3.3	—	פיקדונות ממשלת ארה"ב
168.6	—	168.6	66.1	—	66.1	פיקדונות זרים
7.5	—	7.5	30.0	—	30.0	פיקדונות בבנק ישראל
-10.0	10.0	—	45.0	—	45.0	קרן המטבע הבינלאומית
-111.9	111.9	—	207.3	—	207.3	פיקדונות בחו"ל
2.2	—	2.2	0.3	—	0.3	זהב מוניטארי
15.1	—	15.1	—	—	—	זכויות משיכה מיוחדות
49.8	143.6	193.4	254.0	95.1	349.1	סך הכול
705.5	469.9	1,175.4	449.9	408.0	857.9	סך כל תנועות ההון

יבוא ההון, 1967 עד 1970

(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה (-) ב-1970	1970	1969	1968	1967	
העברות חד צדדיות					
					1. העברות לסקטור הפרטי
20	172	152	134	84	העברות פרטיות
63	201	138	143	123	פיצויים אישיים
5	61	56	54	47	העברות למלכ"ר
88	434	346	331	254	סך הכול
					2. העברות לסקטור הציבורי
8	3	-5	-7	-11	העברות בין ממשלתיות
81	199	118	111	278	העברות למוסדות הלאומיים
89	202	113	104	267	סך הכול
177	636	459	435	521	סך ההעברות החד צדדיות
תנועות ההון					
					1. לסקטור הפרטי
1	29	28	9	8	השקעות מחו"ל נטו
					2. לסקטור הציבורי
73	136	63	78	171	מילואות הפיתוח, נטו
-5	-5	—	-1	6	הלוואות הבנק העולמי, נטו
289	343	54	35	36	מילואות ממשלת ארה"ב, נטו
102	153	51	66	82	מילואות אחרים לזמן בינוני וארוך, נטו
459	627	168	178	295	סך הכול
460	656	196	187	303	סך ההון לזמן ארוך ובינוני
637	1,292	655	622	824	סך כל יבוא ההון

להלוואות למימון הגירעון גדלה איפוא מרמה של 50 מיליון דולר במוצק ב-1963-1966 לקרוב ל-500 מיליון דולר ב-1967-1970 ול-550 מיליון ב-1970 (ההלוואות לזמן ארוך בפועל היו, בדרך כלל, גדולות מהסכומים הללו, והן שימשו למימון יצוא הון לזמן קצר בצורות שונות, לרבות צבירת יתרונות). שינוי זה במידת ההזדקקות להלוואות לשם מימון הגירעון הוא ההתפתחות המרכזית בתחום יבוא ההון בשנים האחרונות, ובו אפשר לראות את עיקר המשמעות של גידול הגירעון השוטף לגבי מערכת עסקות החוץ של המשק ולגבי תלותו בחו"ל.¹

הגידול הכולל ביתרת חובות המשק לזמן ארוך ובינוני, בארבע השנים האחרונות הוא, לפי מאזן התשלומים, 1,268 מיליון דולר, לעומת שליש מזה — 474 מיליון דולר — בארבע השנים שקדמו להן. מתוך הגידול בארבע השנים האחרונות חלה כמחצית ב-1970: 627 מיליון דולר.

¹ כדי לראות את השינוי בפרספקטיבה מתאימה יש לציין, כי תוספת הלוואות של 550 מיליון דולר לתקופה ממוצעת של 10 שנים בריבית ממוצעת של 5 אחוזים פירושה תוספת תשלומים שנתית (פירעון וריבית) של 70 מיליון דולר. סכום זה שווה לגידול הערך המוסף ביצוא הכולל בשנים האחרונות.

בתחום ההון לזמן קצר חלה התרחבות ניכרת של הפעילות בשנים האחרונות, אולם הנתונים כאן הם, כנראה, הקטע הרופף ביותר במאזן התשלומים ועובדה זו מציבה סייגים חמורים לאפשרויות הניתוח. אחד הגורמים כאן הוא הרחבת פעילות הבנקים בעסקות פיננסיות עם חו"ל. הרחבה זו באה לידי ביטוי בגידול ניכר הן ביתרות נכסיהם הנזילים בחו"ל והן בהתחייבויותיהם לזמן קצר. מגמת עלייה ניכרת ציינה בשנים האחרונות את שאר הנכסים לזמן קצר בחו"ל: באשראי המסחרי לתושבי חוץ, בתשלום מקדמות ובהשקעות בני"ע. גידול האשראי המסחרי מושפע ע"י הרחבת היצוא ובשנים הקודמות — ע"י הרחבת קרנות האשראי ליצוא. באשראי לזמן קצר מחו"ל חל שינוי מגמה, ולאחר תקופת ירידה בת כמה שנים, חלה ב-1970 עלייה ניכרת. הגורמים לכך הם שינוי במדיניות הממשלה לגבי קבלת הלוואות לזמן קצר מחו"ל וכן ירידת שערי הריבית בחו"ל לאחר תקופת עלייה רצופה שנמשכה שנים אחדות והחלשות הציפיות לפיתוח קרוב. בתקופות קודמות שימשו ציפיות אלה גורם מרתיע מקבלת אשראי במטבע חוץ. ביתרות מטבע החוץ נטו של בנק ישראל חלה עלייה של 23 מיליון דולר. בנכסים נטו במטבע חוץ, הכוללים גם את פיקדונות הבנקים והממשלה בחו"ל, מצד אחד, ואת ההתחייבויות הנזילות של הבנקים לחו"ל חלה ירידה של 56 מיליון דולר.

א. ההעברות החד-צדדיות

בהעברות החד-צדדיות חלה ב-1970 עלייה ניכרת — של 180 מיליון דולר בקירוב לעומת השנה הקודמת, והן הסתכמו ב-636 מיליון דולר. היקף ההעברות היה גדול במידה ניכרת אף מרמת השיא הקודמת ב-1967, והוא עמד על רמה גבוהה כפליים מהמוצע השנתי בתקופה שקדמה למלחמת ששת הימים. אולם בצד התפתחות זו בולטת, כאמור, הירידה במשקלן היחסי של ההעברות לעומת הגירעון בחשבון השוטף, שחלה בו עלייה תלולה בגלל היבוא הבטחוני. ב-1970 חלה עלייה רבה בשני סעיפים. העברות המוסדות הלאומיים גדלו ב-80 מיליון דולר לעומת 1969, והגיעו ל-200 מיליון דולר. סכום זה נמוך אמנם מרמת השיא של 1967, אולם הוא גבוה במידה ניכרת מאשר בכל שנה אחרת. הסכום כולל את הכנסות מגבית החירום שנערכה ב-1970, אולם לא נכללות בו הכנסות המוסדות הלאומיים ששימשו למימון פעולותיהם בחו"ל (לרבות כל תהליך הטיפול בעולים בחו"ל והסעתם לישראל).

עלייה בולטת — 64 מיליון דולר — חלה בתקבולי הפיצויים האישיים מגרמניה, והסכום הכולל — 200 מיליון דולר — גבוה ביותר מ-60 אחוזים מהרמה הממוצעת בחמש השנים הקודמות. עיקר העלייה חלה בתקבולים החד פעמיים. העלייה נובעת משלושה גורמים: הרחבת התחולה של חוקי הפיצויים, שהגדילה את מספר הזכאים לפיצויים (והדבר התבטא בעיקר בפיצויים החד-פעמיים); התאמת תשלומי הגימלאות לעליית רמת המחירים בגרמניה; וייסוף המרק באוקטובר 1969 ב-9.2 אחוזים.

בתשלום הפיצויים האישיים חלה בעבר הרחבה מתמדת של תחולת החוק, שהגדילה את מספר הזכאים ואת גובה התקבולים במידה ניכרת, לעומת האומדנים הראשונים מאז הוחל בתשלום הפיצויים ב-1954. לפי האומדנים של היום, ישאר היקף הפיצויים בשנתיים הבאות על רמה דומה לזו של 1970, ובשנתיים שלאחר מכן הוא יהיה נמוך יותר ב-60 מיליון דולר.

בהעברות פרטים במזומן חלה עלייה קטנה יותר, אולם סעיף זה הוא בקו של עלייה מתמדת בשנים האחרונות ורמתו הוכפלה לעומת התקופה שעד 1967. ב-1970 גבעה העלייה כולה מהעברות עולים. סעיף זה תרם כמחצית¹ העלייה בשנים האחרונות והוא קשור בגידול הניכר בעלייה מארצות הרווחה. המחצית האחרת נבעה מהעברות אחרות ע"י פרטים. נראה, שבאו כאן לידי ביטוי, בין היתר, העברות כספים ע"י יהודים תושבי חוץ לשם רכישת נכסי דלא-נייד, ובעיקר

¹ הסיווג לסעיפי משנה בחוק סעיף זה לקוי במידה רבה.

העברות חד-צדדיות, 1964 עד 1970

1970	1969	1968	1967	1966	1965	1964	
							פיצויים אישיים מגרמניה
119.9	68.1	86.9	64.5	57.8	65.5	96.9	חד פעמיים
80.9	69.0	55.6	57.7	51.3	45.9	35.7	גימלאות
200.8	137.1	142.5	122.2	109.1	111.4	132.6	סך הכול
0.8	0.8	0.8	1.0	1.3	1.3	1.6	פיצויים אישיים מאוסטריה
175.2	156.3	130.8	87.5	81.9	94.5	90.4	העברות פרטיות במזומן
(55.1)	(39.6)	(30.5)					מזה : עולים
(120.1)	(119.1)	(100.3)					אחרים
4.6	5.1	9.8	3.4	6.9	9.4	9.8	העברות פרטים בסחורות
381.4	299.3	283.9	214.1	199.2	216.6	234.4	סך הכול לפרטים
							העברות פרטים לחו"ל
2.4	2.8	2.6	2.4	1.3	1.8	1.2	במזומן
6.1	6.4	4.0	4.4	4.2	4.1	3.1	בסחורות
7.5	9.2	6.6	6.8	5.5	5.9	4.3	סך הכול
373.9	290.1	277.3	207.3	193.7	210.7	230.1	סך כל ההעברות הפרטיות נטו
256.9	172.4	162.6	321.8	93.7	92.7	76.8	העברות מוסדות במזומן
2.8	2.2	1.8	2.7	3.3	3.6	2.7	בסחורות
259.7	174.6	164.4	324.5	97.0	96.3	79.5	סך הכול
(61)	(56)	(54)	(47)	(45)	(46)	(40)	מזה : מלכ"ר
(199)	(118)	(111)	(278)	(52)	(48)	(40)	המוסדות הלאומיים
2.7	-5.5	7.0	-10.8	1.2	20.2	25.3	העברות לממשלה, נטו
636.3	459.2	434.7	521.0	291.9	327.2	334.9	סך הכול

דירות, בארץ. מידת הפירוט בתוך סעיף זה אינה מאפשרת להעריך איזה חלק מגידול ההעברות ע"י פרטים שאינם עולים נובע מגורמים אלה, ולמה ניתן לצפות לגבי המשך המגמה של העברות אלה בשנים הבאות.

ב. הלוואות לזמן ארוך

בשתי השנים האחרונות קטן, כאמור, חלקו של הגירעון המתכסה ע"י העברות חד-צדדיות והשקעות. התפתחות זו שנבעה מעליית היבוא הבטחוני באה לידי ביטוי בעלייה ניכרת בהלוואות, שבחלקן הגדול הן אשראי לזמן ארוך הקשור ביבוא הבטחוני. לפני נקודות המפנה של 1967 עמדו ההלוואות לזמן ארוך נטו מכל המקורות על רמה שנתית ממוצעת של 120 מיליון דולר — מזה כ-30 ממילווה העצמאות והפיתוח ו-40 עד 50 מיליון ממקורות ממשלת ארה"ב. בתקבולים נטו ממילויות הפיתוח חלה עלייה ניכרת והם הסתכמו ב-136 מיליון דולר לעומת 63 מיליון ב-1969. עלייה זו היא תוצאה של עלייה במכירות (ב-40 מיליון דולר) ל-205 מיליון ושל ירידה בפדיון. בפדיון המוקדם בל"י חלה עלייה ל-37 מיליון דולר לעומת 31 מיליון ב-1969 ו-26 מיליון ב-1968. עיקר העלייה נובעת מפדיון ע"י תיירים.

על אף הגידול הניכר, חלה ירידה תלולה במשקלו של מילווה הפיתוח בין מקורות האשראי לזמן הארוך : הוא היווה 22 אחוזים ב-1970, לעומת 40 אחוזים בשנתיים הקודמות וקרוב ל-60 אחוזים ב-1967.

המקור העיקרי להלוואות לזמן ארוך ב-1970 היתה ממשלת ארה"ב : ההלוואות נטו ממקור זה (לרבות הבנק ליצוא ויבוא) גדלו מ-54 מיליון דולר ב-1969 ל-343 מיליון ב-1970. בשנה זו קיבלה ישראל הלוואות בסך 386 מיליון דולר ופרעה 43 מיליון על חשבון הלוואות קודמות (חלקם במטבע ישראל).

גידול ניכר חל גם בהלוואות נטו ממקורות אחרים : 148 מיליון דולר ב-1970 לעומת 60-70 מיליון בממוצע בחמש השנים הקודמות.

ג. השקעות חוץ

בהשקעות של תושבי חוץ בארץ נטו חל ב-1970 גידול איטי. הסכום ברוטו לא נשתנה אולם חלה ירידה בחיסול השקעות. ההשקעות נטו (להוציא השקעות חוזרות של רווחים)¹ הסתכמו ב-54 מיליון דולר לעומת 46 מיליון ב-1969 וכ-25 בכל אחת מהשנים 1968 ו-1967. העלייה הקלה בהשקעות מחו"ל בשנתיים האחרונות משקפת לא רק את שינוי האקלים

לוח ג' - 26

השקעות מחו"ל, 1961 עד 1970

(מיליוני דולרים)

1970	1969	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961	
39.5	41.0	31.2	38.8	85.6	92.4	139.1	134.4	63.5	35.2	השקעות תושבי חוץ בישראל
-27.8	-33.7	-32.7	-31.1	-27.0	-27.9	-17.1	-10.1	-7.1	-2.6	במטבע חוץ : השקעות
11.7	7.3	-1.5	7.7	58.6	64.5	122.0	124.3	56.4	32.6	חיסול השקעות
										במטבע חוץ נטו
-0.7	-0.5	2.6	1.9	3.7	4.8	9.1	4.3	3.2	1.0	במטבע ישראלי (מחשבונות
4.8	4.7	7.1	7.0	9.7	9.4	10.6	10.5	13.1	13.5	חסומים)
33.0	29.3	14.4	3.9	5.3	8.3	10.6	19.5	12.9	9.9	באגרות מילווה העצמאות
48.8	40.8	22.6	20.5	77.3	87.0	152.3	158.6	85.6	57.0	בסחורות
										סך הכול
5.2	5.2	4.0	4.3	5.2	4.8	4.4	4.0	3.6	3.2	השקעות חוזרות של רווחים
54.0	46.0	26.6	24.8	82.5	91.8	156.7	162.6	89.2	60.2	סך הכול נטו
										השקעות של ישראלים בחו"ל
0.8	-2.7	2.5	6.1	6.5	11.9	10.8	15.4	1.0		השקעה ישירה
20.9	22.6	12.7	12.0	4.0	6.0	3.5	11.1	5.4		השקעה בניירות-ערך ע"י פרטים
2.4	-1.9	2.3	-1.2	0.8	-0.5	-0.5	0.7	0.5		השקעה בניירות-ערך ע"י בנקים
24.1	18.0	17.5	16.9	11.3	17.4	13.8	27.2	6.9		סך הכול
29.9	28.0	9.1	7.9	71.2	74.4	142.9	135.4	82.3		השקעות מחו"ל, נטו

¹ שלגביהן האומדן לקוי ביותר.

הכלכלי במשק, אלא גם את פעולות עידוד ההשקעות שביטויין העיקרי היה בתיקון החוק לעידוד השקעות הון ב-1967, שקבע מענקי השקעה שנקו — לגבי השקעות בציוד — בין 20 אחוזים ל-33 מערך ההשקעה, לפי קריטריונים שונים.¹ אולם על אף העלייה בשנתיים האחרונות הרמה עדיין נמוכה ביותר לעומת השנים שעד 1966. קשה לעמוד בדיוק על הסיבות להתפתחות זו. ייתכן, שפעל כאן בצורה זו או אחרת שילוב של גורמים: אי-ודאות הכרוכה במצב הבטחוני, הגברת התרומות, שיש יחס תחלופה מסויים בינו לבין השקעות, ואולי גם קיום ציפיות לפיתוח במועד לא רחוק.

התפתחות נוספת מציינת את ההשקעות מחו"ל בשנים האחרונות: עלייה ניכרת בהשקעות באמצעות יבוא ציוד, לעומת השקעות במזומן. בעוד שההשקעות במזומן, נטו, ירדו מרמה של 120 מיליון דולר ב-64 ל-1 — ב-1968 והסתכמו ב-12 מיליון דולר ב-1970, חלה תוך שנתיים עלייה תלולה בהשקעות בסחורות: בעוד שבשנים 1964/66 הן היו 7-8 אחוזים מההשקעות נטו, הן ב-1970 הן היו כ-70 אחוזים. על יסוד הנתונים הקיימים קשה לעמוד על סיבותיה של התפתחות זו. ייתכן, שבין היתר, יש בכך ביטוי לציפיות לפיחות העתידות ליקר את הציוד המיובא. אותו גורם צריך להתבטא, כמובן, בעליית מרכיב יבוא בהשקעות בציוד בכלל.

ד. ההון לזמן קצר והיתרות

בתחום ההון לזמן קצר חלה, כאמור, התרחבות ניכרת של הפעילות בשנים האחרונות. השנים הקודמות היו שנים של עלייה מתמדת בשערי הריבית בחו"ל, והשפעתו של גורם זה באה לידי ביטוי בצמצום האשראי המסחרי וההלוואות האחרות לזמן קצר שנתקבלו ע"י גורמים ישראליים מחו"ל. באותו כיוון פעלו התגברות הציפיות לפיחות, שימשו גורם מרתיע מקבלת אשראי במטבע חוץ. גורם נוסף שפעל באותו כיוון היה העובדה, ששנים אלה היו שנים של תנאים נוחים בשוק האשראי המקומי. בארבע השנים 1966-1969 חלה ירידה נטו של 70 מיליון דולר ביתרת ההתחייבויות לזמן קצר לחו"ל של הסקטורים הלא פיננסיים.

ב-1970 חל שינוי מגמה: החל תהליך של ירידת שער הריבית בחו"ל מצד אחד, ונחלשו הציפיות לפיחות. שני אלה היו בין הגורמים להגדלה הניכרת של ההזדקקות לאשראי לזמן קצר מחו"ל. גורם מרכזי כאן הוא מדיניות הממשלה המתבטאת במידת הנכונות שלה להרשות לגורמים במשק לקחת אשראי לזמן קצר מחו"ל. היתרה ב-1970 עלתה ב-117 מיליון דולר.

גורמים דומים פעלו בסעיפי הנכסים במטבע חוץ של הסקטורים הלא-פיננסיים. בחמש השנים האחרונות, מאז 1966 חלה כאן עלייה רצופה של 180 מיליון דולר שעיקרה בשנתיים האחרונות. קצת למעלה ממחצית העלייה נובעת ממתן אשראי מסחרי ע"י יצואנים ישראלים לחו"ל. כאן פעלו במשולב כמה גורמים: הרחבת היצוא, ובשנים הקודמות גם הרחבת פעילותה של קרן היצוא המספקת את המימון ליצואנים בשער ריבית נמוך בהרבה מתנאי השוק. עד יוני 1970 פעל גורם נוסף: אשראי הקרן ניתן בל"י, ובתקופה של ציפיות לפיחות כדאי היה לעכב בחו"ל את תקבולי היצוא במט"ח ככל האפשר. יש להניח שגם הפרשי הריבית בין אשראי הקרן (שהוא 6 אחוזים) לבין שוקי חוץ שימשו גורם להרחבת האשראי המסחרי לחו"ל.

בנכסים האחרים לזמן קצר יש משקל ניכר לתשלומי מקדמות לחו"ל. גם כאן פעלו ללא ספק הציפיות לפיחות ואולי גם הפרשי שער הריבית.

מגמת עלייה עקבית חלה בשנים האחרונות בסעיף נוסף של נכסים במטבע חוץ: השקעות של ישראלים בחו"ל, עיקר הסכום הוא השקעות בניירות ערך — מתוך עלייה מצטברת של 90 מיליון דולר בחמש השנים האחרונות 75 מיליון הם בניירות ערך. במאזן התשלומים כלול סעיף

¹ עדות נוספת להתפתחות באותו כיוון יש בנתונים על הוצאות דיבידנדות ורווחים מהשקעה ישירה לחו"ל (ראה לוח על שירותי הון בסעיף 4) המראים על ירידה ניכרת בין 1968 ל-1970, דבר זה יש בו כדי ללמד על עלייה גדולה בהשקעות חוזרות של רוחים.

בנוסף, ישראל, דין וחשבון 1970 66

זה בחלקו המכריע בתנועות ההון לזמן ארוך, אולם נראה שלפי מהות הדברים יש כאן בעיקר השקעה בנכסים נזילים, המבוססת על שיקולי משקיעים לטווח קצר. השיקול העיקרי הוא, בלי ספק, הרצון להחזיק נכס נזיל במטבע חוץ נוכח האפשרות של פיתוח. שנת 1970 היתה שנה של ירידה תלולה בשערי ניירות הערך בחו"ל, אולם עם זאת חלה עלייה ברכישת ני"ע זרים. העלייה חלה ברכישות הבנקים, בעוד שברכישות ע"י פרטים חלה ירידה קלה.¹

עלייה ניכרת חלה, כאמור, בעסקות הפיננסיות של המוסדות הבנקאיים עם חו"ל. בחלקן היו אלה פעולות תיווך בגיוס הון לגורמים שונים במשק, ובחלקן עסקות עצמאיות של הבנקים שנבעו משיקולים עסקיים שלהם. פיקדונות גורמי חוץ (פרטים, חברות ובנקים) בבנקים ישראליים עלו בצורה תלולה: ב-66 מיליון דולר ב-1969 וב-169 מיליון דולר ב-1970. יתרת הפיקדונות הגיעה ל-470 מיליון דולר לעומת 190 מיליון ב-1967.

חלק מהפיקדונות הללו קשור בעולים מארצות הרווחה, שכספיהם משוחררים מהגבלות הפיקוח על המטבע. אולם בשנתיים האחרונות חלה עלייה במשקלם של חברות ובנקים בין המקורות לכספים אלה. חלק ממקורות אלה משמש למתן הלוואות במטבע חוץ לגורמים בתוך המשק. אולם בצד הנכסים במטבע חוץ חלה עלייה בשני סעיפים, שההבחנה ביניהם לא תמיד חדה: הפיקדונות בבנקים בחו"ל עלו ב-105 מיליון דולר ב-1969. ב-1970 גדלו הפיקדונות ב-99 מיליון דולר וההלוואות לחו"ל — ב-69 מיליון דולר.

אולם סעיף הטעויות וההשמטות במאזן מגיע כאמור, לממדים ניכרים יחסית לתנועות ההון, נטו, לזמן קצר. בדרך כלל, נהוג ליחס את עיקר הטעויות וההשמטות לתחום ההון לזמן קצר², והדבר מגביל את אפשרויות הניתוח העקבי של ההתפתחויות כאן.

יתרות מטבע החוץ והזהב ברוטו שבידי בנק ישראל גדלו ב-1970 ב-46 מיליון דולר לאחר ירידה מצטברת של 300 מיליון דולר בשתי השנים הקודמות. במקביל חלה עלייה של 24 מיליון דולר בהתחייבויות הנזילות של בנק ישראל במטבע חוץ. התחייבויות אלה כוללות פיקדונות קרן המטבע הבינלאומית, פיקדונות בנקים זרים וכן חלק מפיקדונות תושבי חוץ שהבנקים המסחריים חייבים בהפקדתם בבנק ישראל על פי הוראות הנזילות. כתוצאה מכך חלה עלייה של 22 מיליון דולר ביתרות נטו בבנק ישראל לעומת סוף 1969. בשנתיים הקודמות ירדו היתרות נטו ב-337 מיליון דולר.

עלייה רבה חלה בפיקדונות הבנקים בחוץ לארץ — 99 מיליון דולר — לאחר עלייה דומה בשנה הקודמת. תוך שנתיים עלו יתרות אלה מ-192 ל-366 מיליון דולר. אולם היא היתה מלווה בעלייה בהתחייבויותיהם הנזילות במטבע חוץ.

חשבון הנכסים נטו במטבע חוץ הכולל את יתרות בנק ישראל, הממשלה והמוסדות הבנקאיים, ואת התחייבויותיהם הנזילות לחו"ל מראה ירידה של 56 מיליון דולר: מ-402 ל-346 מיליון דולר.

¹ ראה דיון בפרק י"ח, שוק ניירות הערך.

² עדות מסייעת ניתן למצוא בלוח ג' 2: במשך כל השנים 1965-1970 היו תנועות ההון לזמן קצר באופן עקבי באותו כיוון כמו הטעויות וההשמטות.